

RINGERIKE.

R.V.E.

Harold Vibe .50

Denne siden er uten tekst

RINGERIKE

1969 - 1970

UTGITT AV

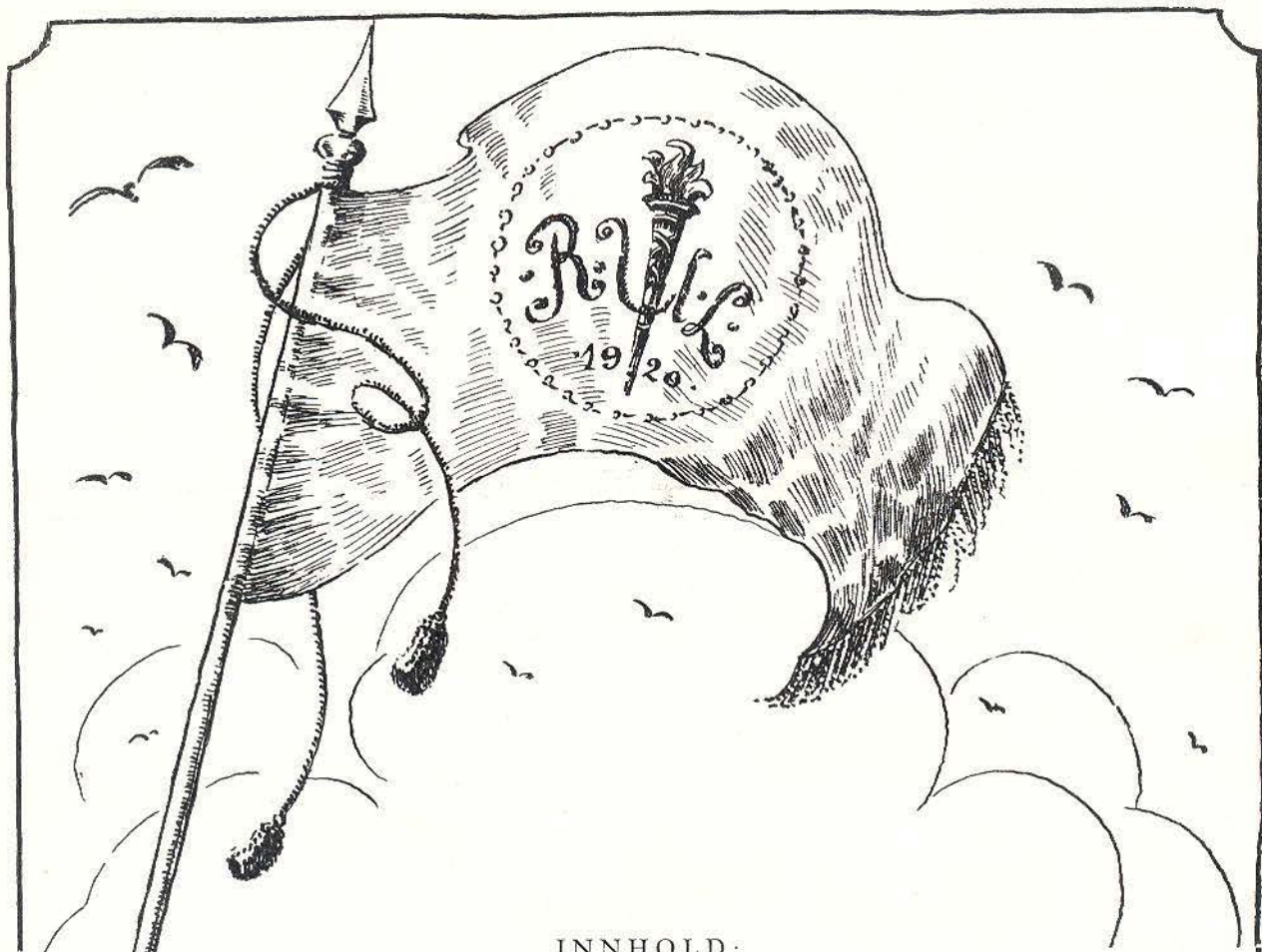
RINGERIKES UNGDOMSLAG
OG RINGERIKES MUSEUM

VED

ELLEN HALS

OLA BRÆNDEN - H. JØRGENSEN

INNHold:

Omslag: Breien gård på Ask. Foto: Einar Heimås Dokken.	
<i>Elling M. Solheim</i> : En jonsokkveld på Moe	3
<i>Fredrik Schjander</i> : Major Wilhelm Jürgensen i krig og fred	5
<i>Martin A. Hansen</i> : Vor frues ridder	9
<i>Dr. Nils Bryhn</i>	14
<i>Hadelands Glassverk</i>	16
<i>Einar Heimås Dokken</i> : Breien gård	21
<i>Sverre Nymoen</i> : Ved Grenaderens stue	25
<i>Gunn</i> ...: Sommerstemning langs gamle seterstier og på gamle setervoller i Viker	28
<i>Arne B. Bang</i> : Ringeriks-Saga	30

ELLING M. SOLHEIM:

*En
jonsokkveld
på Moe*

*Det var her det begynte.
I dette åpne, lyse lendet
med solens skaperkraft
dirrende mot mektig muld,
der vekstens eventyr
toner veldig i midtsommerdagens høysang,
det var her det begynte.*

*På disse tufter gikk han omkring
den gode mannen
som hadde fått gullnøkkelen i vuggegave:
Nøkkelen til berget det blå.
Her gikk han, den unge Jørgen Moe,
blant mennesker og dyr og trær og blomster,
med smil i øyet
og godord til alle.
På slektens jord gikk han
og heimens liv var ham kjært.*

*Rundt om lå bygden han kjente så vel:
Gården og husmannsplassen,
rik og fattig,
gammelt og ungt folk.
Lagnad og kår kunne være så ymse,
men noe hadde de alle å berge seg med:
et skjemtsomt ord,
smil i et rynket ansikt.
Det var gull i gråstein.*

*I gard og grend,
i helg og yrke
møtte han dem.
Sinnnet var åpent og ømt,
det var sang der inne,
ord som presset på.
Ikke i Wergelands veldige vårbrudd,
ikke i Welhavens drømmelunder,
men i sønnabrisen fra Europa
trivdes Jørgen Moe best.*

Da var tiden inne.
 De skjulte skatter skulle hentes ut
 til dagen og livet.
 Hvem hadde gullnøkkelen?
 Da stod han der, mannen som tiden trengte,
 rustet til sitt kall.
 Og nå hender det underlige:
 De to møttes
 som for all framtid prentet sine navn
 i vår kulturhistorie:
 Asbjørnsen og Moe.

Ulike i mangt,
 vidt forskjellige i lag og lynne.
 Asbjørnsen – en matglad mons,
 rund og jovial,
 Moe med sin klare viten
 og sterke diktersinn.
 Begge hørte de tiden kalle på dem
 og de gikk.

Til folket gikk de.
 Til herregården og husmannsplassen,
 til graveren og kølabrenneren
 og fikk høre underlige ting.
 Aktsomt og med flid ble det skrevet ned
 så tonesfallet, den lille nyansen, ikke gikk tapt.
 Slik berget de vår dyrebare skatt fra glemsel.
 Det var i siste liten.

Så ble porten slått opp på vid vegg
 til berget det blå,
 og ut myldret hele det lysende følget:
 Kongen og prinsessen,
 prest og klokker
 fut og skriver,
 manddatteren og kjerringdatteren,
 Herremannsbruden og Kari Trestakk,
 Per og Pål og Espen Askeladd.
 Ja, først og fremst Askeladden –
 geniet fra peiskroken
 med fliren i munnviken.

Hele det skjulte Norge var det som kom
 i alvor og skjemt.
 De befolket vårt tun
 og glyttet fram over alt:
 I kunst og diktning,
 i språket og toneklangen
 og i folkets hverdag.
 Det bundne ble frigjort,
 det uventede fikk navn.
 Over alt var de med.
 Bli ikke forskrekket
 om du skimter dem her i kveld.
 De er kjente her
 og spør kanskje etter den gode mannen
 som fridde dem ut
 fra berget det blå.

Så vil vi dvele her denne midtsommerkvelden,
 her i vår barndoms hellige lund.
 Småbølger i tjernet,
 duft fra konvaller og nyperoser,
 vind som suser i gresset rundt Beates dokkestue,
 dette dyrebare klenodiet.
 Hjertet skjelver i spenning.
 Kommer Viggo snart?

De ligger og skinner over landet
 de kjente og kjære stedene:
 Aulestad og Plassen,
 Ibsenhuset og Åsenstova.
 Nå har Moegården tatt plass mellom dem.
 Alle som kommer hit
 skal høre denne underlige hvisken fra tre til tre:
 Det var her det begynte.

FREDRIK SCHJANDER:

Major Wilhelm Jürgensen

I KRIG OG FRED

I.

I begynnelsen av 1790-årene kom det en dag en tysktalende kar i stram uniform Filefjellsveien ned til Lærdal.

Det var sekondløytnant Wilhelm Jürgensen. Han var sjef for en militær arbeidsgjeng som skulle utbedre veien fra Lærdalsøra over Filefjell, en av de eldste ferdselsveiene mellom Østland og Vestland.

Jürgensen slo seg ned i Lærdal og bodde der noen år mens arbeidet pågikk. Han kom godt utav det med folk til tross for at han aldri lærte å snakke et brukbart norsk. Lærdølene var vel heller ikke så lette å forstå med sin utpregede dialekt.

Jürgensen var født i Slesvig-Holstein i 1762. Som ung løytnant var han kommet til Norge i 1788, og da planene om veiarbeidet over Filefjell begynte å ta form, ble han satt inn der. Da dette var unngjørt dro de militære sin vei, og med dem løytnant Jürgensen.

Alle var godt fornøyd med at veien var utbedret, ikke minst lærdølene som i flere hundre år hadde hatt ansvaret for vedlikeholdet og som skulle holde veien åpen og besørge postgangen om vinteren. Som takk og betaling for dette slitet hadde lærdølene i alle år sluppet militærtjeneste.

Gleden over den nye veien ble kort nok. Det kom ordre fra kongen om at nå som veien var blitt så fin fikk lærdølene avtjene sin verneplikt som folk ellers i landet.

Lærdølene sa nei! De holdt på at det privilegium de hadde var fra «Arilds tid». Ingen, — det være seg konge, keiser eller Vår Herre selv — kunne rokke ved det.

Det ble satt hardt mot hardt, og det endte med at lederen for opprøret ble halshugget på Akershus, mens andre ble dømt til årelangt straffarbeide. Det kom etter kongens ordre en militær straffekspedisjon til Lærdal for å sørge for fengsling og fangetransport.

I spissen for ekspedisjonen gikk Wilhelm Jürgensen. Bortsett fra at han nå kom som premierløytnant og hadde fått en gildere uniform, var han den samme som før, — en stram kar, militær til finger-spissene, slik lærdølene kjente ham. De menneskelige egenskaper som hadde gjort ham godt likt da

han sist var i Lærdal, kom dårlig til sin rett denne gang.

Prossessen mot de oppsetsige hadde pågått i en årrekke, og da den omsider var bragt ut av verden hadde de militære myndigheter sørget for at det «Leirdalske lette infanterikompani» sto fullt ferdig på papiret til å settes inn i rekkene. Også sjefen for kompaniet var utpekt. Det var kaptein ved Bergenhuss nasjonale infanteriregiment, Wilhelm Jürgensen. Dette var i 1802.

For tredje gang kom så Jürgensen til Lærdal, denne gang som kaptein, og for å bli. Han kjøpte gård der og i 1803 giftet han seg med Maria Eckstrøm. Hun var født i Bohuslen, men kom alt som barn til Halden hvor hun vokste opp hos kjøpmann Bruun. De fikk 2 barn, begge født i Lærdal. Først en sønn, Johan Bruun Jürgensen, født 1805 og oppkalt etter morens pleiefar. Han døde som premierløytnant, 32 år gammel, etter at han året før hadde mistet sin hustru Anne Sophie, født Dorph. Barn nr. 2 var en datter Wilhelmine Marie, kalt Mina, født 1807, død 1880, gift med kaptein Carl Georg Neumann.

Det var en utsatt stilling Jürgensen kom i da han ble sjef for lærdølene. De guttene han fikk med å gjøre hadde sett deres fedre og sambygdinger bli lenket og sendt avgårde under Jürgensens kommando til Akershus for senere å bli dømt fra livet eller til årelange straffer.

Men det viste seg i krigsårene 1808–09 og i 1814 at lærdølene helt uten tanke på fortiden og på egen sikkerhet satte livet inn når det gjaldt. Mellom slagene kunne det være bråk og spetakkel innbyrdes og oppsetsighet mot sjefen. Ja, det kunne gå på livet løs! Individualister var de alle på sin hals, som en uryddig samling av brikker i et puslespill. Så plutselig går signalet. Brikkene faller med ett inn på sin rette plass, og de står der foran fienden som et fast sammensveiset hele under kaptein Jürgensens kommando.

Under den rette leder kunne folk av lærdølenes støpning utrette det utrolige, skriver en krigshistoriker. Lederen fikk de, — og de utrettet det utrolig! Ikke en enkelt gang eller to, men ustanselig så lenge krigen varte. Om dette er det skrevet bøker. Vi får

her nøye oss med å fortelle at da Jürgensen første gang kom i ildlinjen med lærdølene gjorde de sine saker så godt at de ble rost av kongen personlig, og kongen tilføyte at hvis de hadde et spesielt ønske de gjerne ville ha oppfylt skulle det bli ordnet. Lærdølene ba om at deres sambygdingen som satt fengslet på Akershus måtte bli frigitt. Kort etter kom de alle hjem til Lærdal, helt overraskende.

Om Jürgensen heter det hos den samme krigshistorikeren at han var en forunderlig blanding av militære dyder og feil, men at han hadde de spesielle egenskaper som kjennetegner den dyktige «parti-gjengerfører», det vil si føreren av en liten gruppe soldater. Karakteristikken er rammende. Til en større kommando hadde ikke Jürgensen passet. Men lærdølene, et lite kompani, nærmest for en patrulje å regne, hadde han full kontroll over til enhver tid, og kjente hver især på fornavn. Med dem kunne han føre sin private krig, høyst improvisert etter eget hode og etter lover avpasset for anledningen, ikke sjelden stikk i strid med gjeldende regler for krigføring, og ordre fra høyere hold. Av og til bar det galt av sted. Ja, det var så ille et par ganger at så vel sjefen som kompaniet ville ha kommet for krigsrett og blitt dømt hvis de høyere militære myndigheter hadde tatt affære etter de rapporter som innløp. Men intet skjedde. Jürgensen ble ridder av Danebrog da krigen var slutt.

Major ble han i 1812 samtidig med at han ble sjef for det Vangske kompani. Denne stillingen tiltrådte han ikke. Han sviktet ikke lærdølene. Også under krigen i 1814 finner vi ham som sjef for dem. Også ved den anledning gjorde han og guttene hans seg bemerket på en måte som har gjort dem udødelige i Norges historie.

I årene 1813–18 var Jürgensen forstander ved infanteriets underoffisersskole i Oslo. Så går han av med pensjon, 56 år gammel.

II.

Men var han ikke et menneske også? var det en som spurte da det ved den høye, ranke bautasteinen over Jürgensen ved Hole kirke ble fortalt om for en storartet krigsmann Jürgensen hadde vært. Det var han! Og det et menneske så helt utenfor det alminnelige. I dag er det ikke meget vi vet om ham. Bare hist og her i memoarer og dagbøker fra den tiden kan vi støte på navnet hans. Men setter vi sammen det vi finner og det lille som ennå lever om ham på folkemunne, får vi frem et bilde av en personlighet som det — uansett krigerske bedrifter — er vel verd å kjenne.

For det første: han var student! Det var ytterst få offiserer på den tiden som var det. De gikk gjerne inn i militærvesenet så tidlig som mulig, alt fra 10–12 års alderen, og det de der fikk av almenutdannelse var lite nok, og ensidig. Det var erfaringer

fra øvelser og krig som tallet. Når Jürgensen først kommer inn som løytnant 26 år gammel er det hans studenteksamen fra universitetet i Kiel som har sinket ham.

De øyeblikksbilder vi har av ham på trykk etterlater et inntrykk av at hans artium er sprunget ut av kunnskapstrang og leselyst. Ved flere anledninger overrasker han med kunnskaper og ideer som stemmer dårlig med det bilde folk flest har gjort seg av ham. Han kunne f. eks. i en snever krets gi seg til å filosofere over sjelevandring og den magnetiske søvn.

Og hvem skulle vel trodd at han — da han hadde forlatt krigsskueplassen i 1818 — sprang opp på en annen skueplass, «Det dramatiske selskaps scene» i Christiania, et privat amatørteater. I visse roller gjorde han seg godt med sitt gebrokne norsk, heter det. Og det hører også med til karakteristikken av ham at han i et knipetak gikk med på en spøk som reddet kvelden for teatret da en skuespiller meldte forfall i siste øyeblikk.

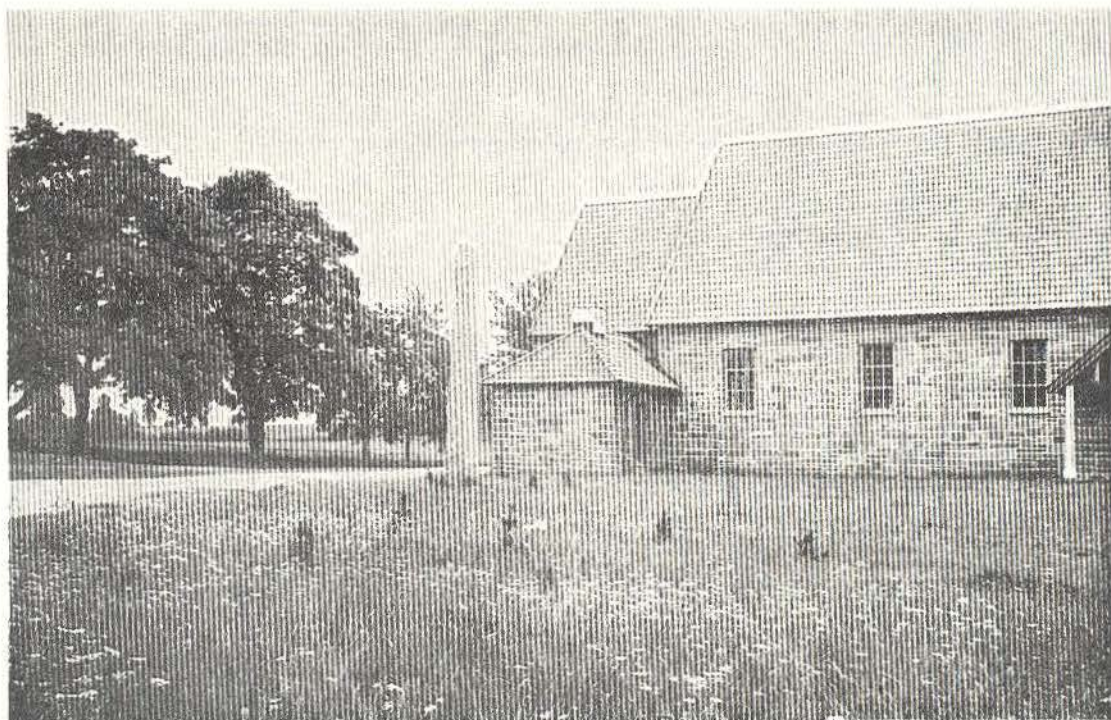
Det måtte da improviseres en musikkafte, og det skulle bl. a. spilles firhendig. Men det var bare én som kunne spille. Jürgensen, som aldri hadde rørt et piano, ble anbragt ved det andre pianoet. Tangentene ble merket med nummer og Jürgensen ble av dirigenten instruert om hvilke nummer han skulle slå ned på ved tegn fra dirigentplassen. Han har tydeligvis vært både fingerferdig og lærvillig for alt gikk utmerket og han høstet stort bifall for sin prestasjon!

Ved en annen anledning satte han teaterdireksjonen i en slem knipe. Det hadde med et års mellomrom vært 2 brutale overfall på postkjørerne i nærheten av Moss, et i 1815 og et i 1816. I begge tilfeller ble kjørerer slått fordervet og posten røvet. Brede Nord, en Fredrikstadmann, ble arrestert som mistenkt for det siste ranet og tilsto til slutt at det var han som hadde vært på ferde ved begge anledninger. Han ble henrettet i Mosseskogen 28. august 1817. Jürgensen ble voldsomt opprørt over disse forbrytelsene, satt seg ned og skrev en helaftens tragedie over temaet og sendte den til oppførelse på teatret. Titelen lød: «Brede Nord, eller Postens Røvelse paa Moss», med undertitel: «Hvor dipt et Mense kan sinke ved Rov.»

Det var ikke lett for direksjonen å begrunne med pene ord et avslag. Det fortelles at da avslaget kom ble det begrunnet med at ingen ville spille skurkens rolle. Han skulle nemlig etter forfatterens anvisninger både henrettes og skjæres i småbiter for åpen scene!

Som pensjonist ble Jürgensen boende i Oslo i 3–4 år, fra 1818 til 1822. Det var vel hans mangslungne interesser som bandt ham til hovedstaden, kanskje først og fremst «Det dramatiske selskap».

Bautasteinen over major Wilhelm Jürgensen ved Hole kirke.

Han hadde høye tanker om skuespillerkunsten og ville også trekke datteren Mina, dengang 14–15 år gammel, inn i denne «gode skole for education», som han selv sier.

Fyrdirektør Diriks, Fyrdiriks som han kaldes, gir i sine ungdomserindringer et kort karakteristisk glimt av major Jürgensen som pensjonist i disse årene i Oslo. I en gammel patrisiergård i Oslo, på hjørnet av Dronningens gate og Gunnerusgate, som sto uforandret i 200 år til den ble revet for 30–40 år siden, gikk Diriks på en kjedelig «pugeskole». Den eneste adspredelse de hadde var å oppleve major Jürgensen, den gamle kriger, som bodde i samme gård. «Han var», forteller Diriks, «for det meste iført slobrok og tøfler med en lang pipe mellom ruinene av en visstnok i sin tid kraftig tanngard og snakket gebrokkent både tysk og norsk».

III.

I 1822 flytter major Jürgensen til Ringerike og slår seg ned på Rytteraker. Han er da 60 år og fru 53, sønnen 17 og datteren 15 år.

Vi kan spørre: Hvorfor flytter han? Og hvorfor til Ringerike? Hverken han eller hans kone hadde noen tilknytning til Ringerike. Landlivet har utvilsomt tiltrukket ham. Fra Lærdal vet vi at han var interessert i gårdsdrift og at han var litt av en pioner der når det gjaldt driftsmetoder.

Men det avgjørende for valget av Ringerike har sikkert vært at Jürgensen visste at han her på de sollyse sletter ikke ville mangle omgang hvis han

ønsket det. Aldri har vel det militære innslag i ringeriksbygdene vært så sterkt som i 1820-årene da Jürgensen slo seg ned på Rytteraker. Rundt på en rekke gårder vil han bli hilst velkommen av offiserer av forskjellige grader i og utenfor tjeneste, av offisersenker og barn og av ugifte tantefrøkner som alltid hørte med i bildet.

Vi slår følge med majoren på noen høflighetsvisitter etter at han er installert på Rytteraker.

Den første gjaldt vel Henrich Dunker på Tandberg. Han var oberstløytnant på den tiden og han var trolig den som Jürgensen hadde lettest for å slutte seg til. De var omtrent jevngamle, begge tyskere som talte dårlig norsk og de hadde vært i krig sammen. Dunker var gift med Elisabeth Lützow og hos dem bodde fruens ugifte søster Mette Lützow. Ekteparet Dunkers sønn Nicolai, gift med Beate Moss, var også offiser og en kjent skikkelse på Ringerike.

Den neste som har krav på en visitt er pensjonert oberst Johan Collett Müller på Raa. Hit går Jürgensen så gjerne, ikke bare av høflighet, men også for å gjenoppfriske minner fra «Dramatikken»s glade dage. Obersten kom fra et solid norsk borgerlig miljø og hadde alt som ung løytnant i 1780-årene stått på det dramatiske selskaps scene. Senere hadde han i mange år sittet som et aktet og respektert medlem av selskapets direksjon. Selskapet utgjorde en lukket krets, det var ikke lett å slippe inn der. Det er sannsynlig at det er Collett Müller som har fått sin kampfelle major Jürgensen inn som med-

lem. Obersten var gift med Anne Dorph, datter av ringeriksfogden Christian Dorph og hans hustru Marthe Holter. Hun var enke etter major Anders Piro da hun giftet seg med obersten. Også hun hadde i sine unge dage opptrådt på Dramatikken. I 24 år, fra 1810 til oberstens død i 1834, bodde de på Raa. Enken bodde der fortsatt til sin død i 1843.

Fra 1821 og utover finner vi løytnant, senere oberstløytnant, Jesper Gotlieb Seip på Søndre By, som han han var blitt eier av da han giftet seg med eneste barn der, Anne Cathrine. Senere slo ekteparet seg ned på Nærstad som de hadde arvet.

Johan Jørgen Krohn, pensjonert major og veimester, holder til på Skjærvold der han dør i 1834, 67 år gammel. Han var kommet fra Nedre Klekken til Skjærvold i 1805. Enken, Johanne Marie Selmer, flyttet til Raa og døde der.

Fra offisersmiljøet på Ringerike i disse årene nevner vi videre i fleng premierløytnant Peder Hals med hustru Maren Flattum i Skjærdalen, og samme sted svogeren premierløytnant Christian Møllerup gift med Anna Flattum.

I 1828 dør regimentskvartermester Erich Lange Robsahm på Frog, 69 år gammel, etter å ha vært enkemann i nærmere 40 år. Hans hustru Boel Kirstine Wahl, døde i 1789.

I 1834 kunngjør premierløytnant Ludvig Saxild fra «presteenkesætet» Gagnum at hans hustru Maren Sabine Støren er død, 38 år gammel. Tar vi en avstikker til Frognøya så treffer vi der pensjonert major Thomas Rogneby og hans hustru Andrea, f. Schmitler, etter at ekteparet tidligere har flyttet rundt på Ringerike, kjøpt og solgt gårder. De har bl. a. hatt Søndre Bjørke og Raa en tid, og bodde på sjefsgården Sørnum til majoren gikk av. Deretter på Nordby noen år for så til slutt å søke ensomheten på Frognøya. Her dør majoren i 1823 og fruene i 1830.

Det hadde vært en uniformert herre på Frognøya før ekteparet Rogneby kom dit. Det var bataljonskirurg Jørgen Gad med hustru Anne Pauline Essendrop, datter av sognepresten i Hole.

På Søndre Bjørke ved Ask bodde pensjonert major Johan Mathias Neumann (1765–1849) og hans hustru Maria Christine Flood (1775–1837) da Jürgensen kom med sin familie til Ringerike. I 1835 ble Wilhelmine Jürgensen gift med Neumanns sønn, løytnant, senere kaptein, Carl Georg Neumann. De overtok noen år senere en utskilt part av Søndre Haug som hans foreldre eiet, og til dem kom gamle fru Jürgensen etter majorens død i 1842. Der døde hun hos datteren i 1851.

Fra denne snevre familiekrets er et sjarmerende minne reddet fra glemsel, takket være Anders Viljugrein. I en artikkel i «Ringerike» 1940/41 tegner han et fint, humorfylt bilde av mennesker og miljø, bygget på personlige opplevelser som skriver seg fra en som sto kretsen nær. Artikkelen er så meget

mere interessant som forfatteren kan fortelle at han har i sitt eie flere karakteristiske ting fra det Jürgensenske hjem på Ringerike, bl. a. majorens toddyøse.

IV.

Hva fordrev så den gamle major tiden med i de 20 årene han bodde på Rytteraker?

Han fornektet ikke sin originale natur! Hans hobby var due-oppdrett. Hauken har alltid vært duenes verste fiende. For å komme den til livs satte Jürgensen opp selvkonstruerte feller for den. Pointet var at han ville fange fienden levende så han selv kunne ha gleden av å avlive ham slik han mente den hadde gjort seg fortjent til. Dette og andre påfunn, og nyttige råd og vink har han sikkert gått rundt på bygden med. En oppkvikker i den grå hverdag kan han ha vært for mange, en godlynt menneskevenn som hadde et vennlig og humorfylt ord til hvem som helst han møtte på sin vei. Ord som har levet etter ham på folkemunne i generasjoner.

Var han slik? — Det må han ha vært, ellers hadde han aldri fått en bauta! Oberst Henrik Angell skriver i sin bok «Kaptein Jürgensen og leirdølerne hans» at der går mangt et frasagn fra Jürgensens opphold på Ringerike. Boken er skrevet i 1901. Det meste er nå glemt.

De lange vinterkveldene fordrev han med lesning. Nå var det ikke lenger filosofiske verker han ga seg ikast med. Nei, ennå en gang kan han overraske. Han holder seg til sødmefylte sentimentale romaner!

Men ellers gav han ikke avkall på det muntre. Med sin spesielle sjarm har majoren sikkert glidd lett inn i selskapslivet, som gjestfri vert i sitt hus og som en kjærkommen, innfallsrik gjest overalt hvor han kom.

For ungdommen holdt han åpent hus, og sikkert har det vært minnerike kvelder når de aldrende krigere kom sammen under hans tak og gjenoppfrisket kampene for Norges frihet i 1807–08 og i 1814, der de fleste offiserene på Ringerike i hans tid hadde vært med. De fleste var nordmenn, noen var født på Ringerike, andre hadde bodd der det meste av sitt liv.

Wilhelm Jürgensen var kommet til Ringerike som fremmed, tyskfødt pensjonert major. 90 år etter at han var død reiste ringerikingene en bautastein over ham ved Hole kirke. Bauten minner om hans bedrifter som sjef for lærdølene. Men like meget — kanskje først og fremst — skal steinen stå som et minne om mennesket Wilhelm Jürgensen, den rike, originale, varmhjertede personlighet slik ringerikingene rundt på gårder og veier lærte ham å kjenne etter at han hadde nedlagt våpnene.

Fredrik Schjander.

Vor frues ridder

Etter MARTIN A. HANSENS bok:

«Paradisæblene»

Gjermund het en mann som ikke var så svært dugelig.

Han hadde som ung lovet den hellige jomfru i Hole, at han ville felle alle bjørner som gjorde folk og fe utrygge. Og av bjørner var det mange i hans tid.

Gjermund var fra den slettebygd som ligger mellom Tyrifjordens armer midt på Ringerike. I denne frodige landsdel er Halvdan Svartes hjerte begravet, og her vokste Olav den Hellige opp. Det er fra gammel tid en av de beste bygder i Norge.

På den tid da Gjermund Hjulben skulle stå sin prøve, var det vel gått et halvt hundre år siden mannedøden. Ingen vet riktig hvor mange mennesker den sorte pest tok i Norge, men man har hørt kloke folk si at det var nær halvparten. Landet var ikke stort tess etter det. Skogen bredde seg på akrene, og villdyrbestanden tok til. Selv Ringerikes holdne bønder hadde ikke mer å holde hus med enn oppsitterne hadde hatt i deres fedres tid. Men folk i Hole sogn, hvor Gjermund var fra, hang allikevel ikke med hodet, men holdt det høyt som i Sigurd konges tid. De manglet ikke selvfølelse.

De sa om samme Gjermund at det hadde falt ham lett å gjøre det løfte til Vor Frue. Han dugde like lite til bjørnejakt som han likte å slite på marken. Gjermund, sa de, har skåret elleve hakk i sin knivskjede, og hvert av dem betyr en bjørn. Han har ikke selv vært mann for noen av dem. Gjermunds eneste hell er at han alltid har en bedre med seg. Og her i Hole er det fremfor noen steder, nok av gode bjørnejegere, men ingen av dem har et snakketøy som Gjermund, som har fanget alle sine bjørner i munnen.

Gjermund er en bevre-asp, som gjør mer vesen av sine blader enn de store trær, sa folk. Hvordan holder han løftet til Vor Frue, at han aldri vil selge bjørneskinnet? Jo, har han fått en bjørn, da sier han: «Det er visst ikke en bjørn, men en bamse, så han gjelder ikke.» Og er det en hunnbjørn: «Det er visst ikke en bjørn, men en binne, så hun teller ikke.» Så reiser han ned og selger skinnet i Drammen.

Det stemmer vel ikke så godt med snakket om at Gjermund aldri fikk bjørn, men slik er det med sladder, den vil ha dobbelt opp.

Det passer nok at Gjermunds ord ikke alltid holdt. Hans tale kunne være som løvetannens fnugg som flyr viden om for vinden. Mellom Holes og Norderhovs bønder, som siden Sigurd Syrs tid ikke følte seg dårligere enn konger, kunne Gjermunds eventyr like så lett bedre hans ry som øke hans lave vekst.

Lenger borte i fjellstuer og ynkelige rydninger, som lå ensomt, var Gjermund velsett. I hans rommelige sinn, hvor livets tunge slit ikke tok opp plass, var det stuet mange viser og historier. Slekten etter svartedøden var knuget av fjellets og skogens makter, og det lettet litt å høre på Gjermunds vakre legender. Dem hadde han fra omvandrende gråbrødre og pose-tiggere. Også de var blitt sjeldnere, og de som såes, var litt blå om nesen, for folk hadde ikke mye å unnvære. Men skjønt Gjermund således sjelden kunne øke sitt forråd av fremmede fortellinger, var han ikke ille faren, for han var ikke bange for å lave en historie av skyggen fra en sky, eller sette spiss på en legende som han syntes var for mager.

Når han nå og da var så heldig å kunne slå følge med en omstreifende munk, kunne denne undertiden gå strengt i rette med Gjermund. Satt de da valne ved aftenstid i skogen med en nytenant sprakende ild mellom seg, mens de jaget utøy i kutter og fåreskinnskoffer, bebreidet gråbroderen i harde ord Gjermund, at han var en svidd hedning som hadde ofret en fisk i den åpne ilden til huldren. Et skritt fra bålet lå et halvt snes abbor innpakket i våt mose, som dampet ved varmen fra glørne under. Abborene skulle stekes, og det var ikke den den sultne munken tenkte på.

«Du vet vel» sa han, og kastet selv et nyfanget lite dyr i flammene «at den høye og hellige jomfru gråter sine bitre tårer, mens ditt offer brenner opp. Straffen for hedenskap er forferdelig.»

Gjermund, som både av seg selv og fjellfolk ble regnet for et fromt menneske, gjorde kors for seg med to fingre som var svarte og slimet av fiskeblod. Så sa han: «Allikevel er det sant, at i utmarken har huldren mye makt. For ikke å snakke om de utyskene man ikke skal nevne under åpen himmel. Men jeg tror sannelig at Vor Frue har mere makt

enn dem alle sammen, og jeg har sannelig ofte opplevet at hun har gjort et under og hjulpet meg, når jeg satt mutters alene i den mørke tykningen, og ikke var i så hellig selskap som nå. Men her sitter vi allikevel meget langt fra hennes alter. Over syv mil fra det nærmeste.

«Ikke lenger borte enn at hun ser ditt forgjorte offer», sa gråbroderen, som så leste et par Ave Maria'er over sin rosenkrans, mens Gjermund bøydde hode og holdt opp med jakten som han var en finger-rapp mester i, mens hele tiden hans små rypeøyne skattet bort på de sydende fisk.

«Når sant skal være», sa han, «så tenkte jeg også på Vor Frue da jeg la fisken på ilden. Hun forstår sikkert at det egentlig var en gave til henne.»

«Hvorfor tok du så den minste av abborene», spurte munken.

«I hørte vel at jeg nevnte huldren, da jeg ofret», svarte Gjermund, «jeg lot som den var til henne. Og når man har så fromt selskap, må den minste være nok til henne. Men hadde jeg ikke gjort det, ville vi nok ha fått det underlig til natten. Det er bare uheldig at vi har snakket om det.»

Med sin pinne åpnet han en mosepakke hvor der lå en liten halvstekt duftende abbor. Han la den på ilden og mumlet til.

«Nå må alle være tilfreds», sa han.

«Hedensk rev», sa munken. Han slo kors både foran seg og til sidene.

«Også denne gangen tenkte jeg på den rette», svarte Gjermund.

«Da kan det være deg forlatt», sa gråbroderen, «jeg vet nok at den onde her lusker rundt i mange forkledningner.»

Gjermund var ivrig til å ofre når noe skulle skje, og en vårmorgen da flommen var begynt å vise seg i elven, sa han: «Jeg takker min far for gjestfrihet. Jeg reiser nordpå når jeg har ofret til den hellige jomfru i Hole kirke.»

De satt og spiste grøt som var besk av aspebark som var malt i kornet. Det var i ildhuset på Gjermunds fødegård, hvor han ofte holdt til om vinteren. Det var ikke av de dårligste gårdene, men Gjermund var den yngste og udugeligste av sønnene og hadde ingen utsikter her.

Den gamle faren satt kneisende på sin høye krakk. Han langet til grøttrauet uten å svare. Han så aldri til den siden hvor Gjermund var. Men den eldste broren sa: «Hva har du å ofre da Gjermund?»

«Et lispund ørret som jeg skal fange», svarte Gjermund.

Brødrene lo, og en sa: «Er det igjen ditt løfte som kaller deg?»

«Så sant som du sier det», svarte Gjermund.

«Heldig med slik en ed», sa en annen bror, «den sparer deg for å streve på åkren sammen med oss.

Du skal ikke bryte jord, eller ligge fast ved elvene, når nå det svære tømmeret kommer igjennom.»

Gjermund svarte: «Har da ingen av dere hørt om mannvonde bjørnen som ved påsketid var på besøk oppe i Adalen. Han brøt inn på en gård og røvete en jente.»

«Du er sikker på at det var en jente?» spurte en.

«Jeg har hørt det var en jente», svarte Gjermund. «I alle fall var det et menneske. Det er nok. Da kan jeg ikke bli sittende. Man har sitt løfte.»

Han gikk ut for å fange en ørret på et lispund. Det tok tid, de store fiskene var endda ikke begynt å bite. Byggen ble sådd, spirte, sto som små rustne spiker over åkren, heggen hadde blomstret av, linerlen, den sort-hvite varselfuglen var forlenget kommet, og ble sett alle steder, vippende med halen, fiolene var fremme, de mørke inne i skogen, de lyse utenfor. Og først nå fikk Gjermund bit og tok en god ørret. Den var ikke engang på et halvt lispund, men Gjermund slo seg til tåls. Han dro båten opp som lå under vann i elven, tjæret den, satte ny streng på bjørnebuen og gikk med fisken til Holepresten, som til hjelp for ham på veien leste en vel-signelse av en middels god ørrets verdi.

Gjermund kom bare langsomt frem og gjorde små dagsreiser. Han hadde ventet så lenge at vårflommen nå var nær det høyeste. Elven var stri av de uhyre mengder med smeltevann som hvor vaskende ned fra fjellet. Og den hadde svære fall hvor båten måtte hales utenom. Ved et av de styggeste, lå Gjermund fast en uke innen han fikk hjelp til båten. Og først måtte han fortelle hjelperen en båtlast med historier. Han ventet tålmodig i mangel ensom stue og forhørte seg om slagbjørnen. Men skjønt han nå var i nedre Adalen, visste folk bare at det vistnok hadde vært et bjørnerov langt oppe i den ville del av dalen. Men etter svarte-døden som hadde tynnet ut mellom folk og gode dyr, men spart udyrene, gikk det jo alltid rykter om gale bjørner. De var skogens store fare. Dog visste folk bare lite, kunne Gjermund fortelle, at vill-dyret hadde tatt flere mennesker.

Nær pinsetider nådde Gjermund opp i sjøen Sperillen, hvis navn betyr den lille hale, skjønt det er et vann på tre mils lengde. På denne kanten hadde han ikke vært før.

Løvet på bjerkene var så skjært som små korgutters sang, men løvtrærne sto spredt i de tykke mørke nåleskogene, som fra høydene hang ned over åsene, lukt i vannet, som sorte åklær som dekket sovende kjemper. Lommen skrek stygt fra vikene, og Gjermund ble øm i nakken av hele tiden å dreie hodet og ro med vridd hals. Det var et dystert land hvor det ikke syntes å bo mennesker. Ganske visst så han nå og da lysninger hvor det var mest av bjerk og asp, og hvor krokete husbrander stakk som horn opp over løv og tak-torv. Men da han et par

ganger hadde banet seg vei opp gjennom vill-skogen til slik en gård, og han hadde funnet husene øde og sammensunket og åkrene fulle av busker, holdt han seg siden til sjøen og sov den første natten i båten.

Tidlig neste dag nådde han opp til et sted hvor sjøen smalnet til et sund. Her dro han båten opp på den vestre strand, for han mente at nå var han ved stedet hvor det etter sigende ble holdt ting og hvor dalens eneste kirke skulle ligge. Folk lenger nede hadde rådet ham til å gjeste Viker kirke før han reiste opp gjennom sundet. På hver side av det smale vannet, reiste seg styrt-fjell, Elsrudkollen og Grøterudsfjellet. I det første bodde det en jutul og i det andre en gygr, og det var dumt å reise frem mellom dem uten først å ha styrket seg.

Skjult bak nessets skog fant Gjermund en ussel liten kirke, og nær den lå Viker gård, hvis rette eier var presten på Norderhov, mange mil nede på Ringerike. Feste-bonden på Viker tok vel mot Gjermund, førte ham inn i ildhuset og trakk en krakk frem til den lune asken på gruen, så gjesten kunne sitte bekvemt og berette, mens han tok for seg av den sure vallen og den tørrede fisken som de bød ham på.

«Så du er selve Gjermund fra Hole,» sa bonden, «deg har vi hørt mye om. Du har et stort ry som bjørneskytter, og det er verd å minnes at du vil legge din vei her opp for å hjelpe oss.»

Da skjævet Gjermund over valle-bøtten til manden. Lyset oppe fra torvtakets åre-hull, på hvis jordkant det sto et par små stemorsblomster og nikket med hodene i Sperillens evige blest, falt like ned på den gamle bondens ansikt. Det var blått og magert og helt alvorlig.

Så sa Gjermund: «Kan hende ryktet overdriver litt. Jeg har ikke hver gang hatt hell med bjørnen. Men sant er at man har sitt løfte.»

Etter hva bonden nå fortalte, var ryktet om bjørnen ikke helt galt. En vinter-vond binne hadde brutt inn på gården Blakstveit hinsides sjøen. Det skjedde en måneds tid før påske, så nå var det nesten et fjerdingår siden. Innen de med brennende stokker fikk jaget bestet av gårde, hadde det flådd den aldrende bonden Torgrim så slem at han snart døde av det. Men bygdens få menn hadde ikke hatt vondt for å spore udyret i vårsneen, og de fikk ram på binnen og småungene inne på åsen. Nå hang skinnene av dem her på Viker gårds port.

«Dersom du trekker været dypt, kan du vel merke lukten av dem,» sa bonden, «men først kan det være du merker Torgrim.»

Og Gjermund trakk været meget dypt. Han hadde hatt hellet med seg og kunne nå dra hjem og fortelle at alt var gått som det skulle.

«Du skal vite,» sa Vikerbonden, «at skinnene henger her fordi Torgrims enke er flyttet hit. Han var

min fetter, og hun som også engang har mistet en sønn for bjørnen, vil være her til Torgrim på kristelig vis er kommet i jorden. Da han ikke kunne være innendørs lenger, satte vi ham i åpen grav ved kirken til presten engang kan komme. Men som du kanskje vet har vår sokneprest nok å gjøre ved hovedkirken på Norderhov, så han bare en eller to ganger om året kan rekke helt hit opp til oss arme folk. Jeg tror ikke vi kan vente ham før etter høst-ønn, da vi skal betale vår skyld og tiende.»

Litt etter kom den drepte manns enke inn. Hun het Gunhild og var høyt oppe i årene. Hun satt lenge taus på vegg-benken og så så stivt på Gjermund at han begynte å røre underlig på seg. Han flyttet på krakken og pillet med koften sin. Den svære mørke kvinnen hadde et blick som fikk hans egne øyne til å flakke som små lys for trekk fra døren.

«Gud være priset og den hellige jomfru,» sa Gunhild.

Han strøk svetten av pannen og korset seg som from skikk var.

«Takk fordi du kom, Gjermund,» sa hun.

Gjermund ranket seg, men stemmen hans rystet, for nå frøs han.

«Her er det ikke noe å gjøre nå,» sa Gunhild, «men jeg vet at ditt komme er et tegn som jeg har ventet på i mange år. En mann som du blir ikke sittende når han hører hvordan det er gått i min hjembygd. Der er ingen mennesker, og villdyrene rår som en Herrens hevn. Men jeg tror at han nå vil heve forbannelsen, og at du er blitt sendt for å gjøre ende på udyrene.»

«Jeg er bange for at ryet er større enn evnen,» sa Gjermund.

«Du er en blyg mann, men du er den rette,» sa Gunhild, «du må vite at jeg er født nordpå i Hedalen. Det var engang en meget rik og herlig bygd. Der bygget våre fedre en kirke av bedre og større furu-malm enn noen har sett det annet steds i Norge. Det var så stor og fager en kirke at bare Salomons tempel kan nevnes sammen med den. Men vår bygd forfalt til hovmod og synd, så Vor Frues billede i kirken hver fredag gråt over det, for hun har visst hva det kunne ende med. Og så endte det med himlens straff så alt folk i dalen endte som fordums Sodomas. Selv var jeg nok den eneste hedøling som kom levende fra det, for Torgrim hentet meg til Blakstveit like før svarte-døden. Men som du nå vet er jeg heller ikke sluppet for bot. Og siden svarte-døden har det ingen folk vært i Hedalen. Det er menn som har prøvet på å finne veien dit, men det er gått dem galt, og de kunne ikke komme frem for maktene eller udyrene. Allikevel tror jeg nå at jeg innen min død skal se fordømmelsen hevet. Og du må være mannen som er sendt for å gjøre det.»

Da Gunhild ikke kunne forstå Gjermunds mumling, spurte hun hva det var han satt der og sa.

«Jeg sier bare,» svarte han, «at jeg har et løfte, det er riktig nok. Men man kan jo ikke være mann for allting.»

«Du ser ikke riktig ut som jeg ventet,» sa den gamle kvinnen, «du er litt slunken av vekst, så det er vanskelig å forstå at du kan spenne en bjørnebue.»

«Jeg skal vise dere det,» svarte Gjermund, «jeg skal gjerne ta min bue og sette pilodden gjennom en tre tommer tykk bordplanke.»

«Det er vel ikke det som det mest kommer an på,» sa Gunhild, «vi har sterke menn i dalene. Men deg har den hellige jomfru valgt til sin jeger, derfor har du hell med deg. Vil du så?»

«Selv vil jeg nok,» svarte Gjermund, «men det er best å sove på det. Så kan jeg i morgen se hva jeg har drømt, og hva helgenen råder meg til å gjøre.»

Da de skulle gå til ro i den sotete stuen, satte vikerbonden kniv-stål både under og over døren og sa: «Vel var Torgrim en god frende og en velsett gjest, men ingen ville vel like å se ham tre innenfor nå.»

De ordene kunne nok ikke gjøre en fremmed mer trygg.

Om morgenen sa bonden: «Du er ikke noe alminnelig menneske, Gjermund Bjørneskytte. Du har ropt svært i søvne i natt. Vi kunne ikke skjønne hva du sa. Men vi kan forstå at du har hatt gjester.»

«Jeg må gå bort i kirken og tyde hva de har sagt,» svarte Gjermund.

I den lille tjærebredde kirken var det et simpelt bilde av Sankta Anna, Jomfru Marias mor. Og nå fortelles det at Gjermund talte lenge med Sankta Anna og ba så pent om å få komme hjem. Men ingen vet om det passer, for Gjermund har nok ikke selv fortalt det.

Det ble ut på formiddagen innen den hjulbente Gjermund tråtte ut av kirken. Han holdt sitt blikk for seg selv og blinket meget med de kjappe rype-øynene da han sto der i lyset. På kirkegården sto folkene fra Viken og ventet. Flere var kommet til. På kirkestranden lå flere slanke tjærebredde båter og stakk den spisse stevnen høyt opp i sommerlyset. Det var folk fra de nærmeste gårdene. De ventet i stillhet, og da det var så pent vær, kunne man merke at den døde Torgrim også hadde ventet lenge.

Gjermund Bjørnejeger sa at meningen var at han skulle reise til Hedalen. Men han føyet til at etter bestemmelsen var det best at han ble her på Viken en tid enda, for han måtte skaffe seg niste til den lange jakten, og dessuten var bjørnen lettest å skyte når man ventet til etter Sankt Hans, sa han.

Vikerbonden sa: «Takket være Vor Frue som hjelper alle. Så langt vi kan, vil de gode folk her og jeg

sørge for at du ikke kommer til å savne det nødvendige.»

Gjermund ble da flere uker på gården. Han sov meget og gikk ellers rundt og var fåmelt og merkelig. Imens kom det folk fra bygden med gaver til ham. Det lå stadig mange gårder øde etter farsotten og bøndene her satt dårligere i det enn mennene i Hole. Men allikevel hadde de så mye å avse til den store jeger at det ville få hans båt til å ligge lavt i vannet. Gjermund gikk ofte til stabburet og holdt regnskap over sin voksende eiendom av skinn, smør, røket fårekjøtt og tørret fisk.

Da han endelig skulle bryte opp, møtte det opp fire yngre bønder som ville gi ham skyss i en storbåt og trekke båten hans oppover sjøen. Men Gjermund var mann for å klare seg selv, svarte han. De hjelpsomme mennene holdt på sitt og sa at han kunne ikke alene klare fallene på elven Urula. Og slik gikk det til at de dagen etter hadde ført ham langt mot nord, enda fem mil fra hjembygden hans. De hadde rodd ham opp av den voldsomme strie elven Urula til den store svingen hvor dalføret åpnet seg mot nord. Der oppover var Hedalen. Nå turde de ikke å fortsette, sa de, lenger nordpå var det ikke rådelig for alminnelige mennesker å komme. De tok da avskjed og sto nedover den brusende strømmen som i strykene lyste som melk.

Gjermund sto på stranden og så etter dem. Da de ikke kunne høre ham, truet og brølte han: «Dere kan nok! Men tro det dere vil. Jeg kan vel klare det til de mørke hundenettene kommer. Så kan jeg reise tilbake uten at dere ser så mye som skyggen av meg.»

Gjermund ble på stedet. Han bygget seg en løvhytte på en veldig stein som raget opp av strømmen. Her satt han døgnet rundt, han hadde jo mat nok.

Så kom det en lang regntid. Gjermund Bjørnejeger lå febevarm i sin våte løvhytte og stirret ut på det ville, tåkete landet, de mørke skogene som løftet seg på begge sider av den hvite, kolde elven, hvis evige sus nok kunne pine og skremme en sjel så han ofte trodde han hørte underlige stemmer og brøl.

En morgen var båten borte, drivende trestammer hadde slitt over fortøyningen. Med den forsvant den gode mat og de herlige skinnene som han kunne ha solgt. Gjermund satt lenge på sin stein og tutet som en hund.

Han sov nesten ikke den natten, men frøs og kjente sterk sult. I grålysningen brynet han sin rustne kniv. Han bandt det korte, tunge bjørnespyd på ryggen, og med buen høyt løftet, vadet han i land. Han gikk opp gjennom skogen mot nord. Der oppe måtte være noen øde hus han kunne bruke. Og nå gjaldt det livet for ham å få fangst, men tross skogen var rik på dyr og elven på fisk, hadde han liten lykke med seg. Han ble jordslått og hulkinnet

og fikk store øyne. Han sov under en stenhelle i fjellet, eller han bandt seg fast i en gammel furu. Men han dro stadig lenger mot nord, og engang i dagbrekket kom et beitende rådyr på skuddhold, mens han lå frysende under vingene på en stor frøgran. Med pilen i bogen flyktet rådyret gjennom skogen og han fulgte blodsporets små spredte blomster nedover moen til han nærmet seg et kratt, hvor en binne hadde veltet seg over det sårede rådyr. Gjermunds første pil ble hengende i binnens nakkeskinn og hun reiste seg mot ham med en dyp snorking. Gjermund selv kom til å knurre da han spendte buen, så pilens egg som var gul av frisk rust, såret hans fingerknoke. Sammenbøyet gikk han nærmere dyret. Så var bjørnen med ett borte. Bare et kort brus da dyrekroppen dukket gjennom orekrattets løv. Men Gjermund hadde skutt. Pilen fór bort mellom trærne og engstelig sto han og lyttet. Og litt etter hørte han nede fra moen — ikke den lette lyd av en pil som går i et tre eller hugger i skogbunnen — men lyden av et slag på en stor klokke, som sang svakt, men lenge.

Gjermund ga det enda pustende rådyr et støt med kniven og dro pilen ut. Han hadde bare en igjen foruten den. Så gikk han nedover mellom trær og kratt. Han kom til et sted hvor det var tett med brennesler i bunnen. Over dem sto frodige bjerkeskog og unge rund-stammede asper. Han så da at han sto på en gammel kirkegård. Her og der stakk enda et fliset trekors opp av jorden. Lenger fremme reiste det seg midt i skogen en sort vegg, og han gikk bort til den. Det var nordsiden av skipet på en stavkirke. Et skip som var sunket i den grønne sjøen. Den var satt opp av veldige loddrett stilte bordplanker hvis malm var blitt sortprikket og ujevn som huden på en drage.

Like ved sto det ranke klokkehus. Hans pil hadde streifet klokken, så høyt oppe at han ikke kunne nå den.

Gjermund gikk fort over på den andre siden av kirken, utenom den runde apsis. Mot syd var vegg høyere, her sank grunnen ned mot elvedraget. Skjønt trærne hadde trengt seg inn på kirken her også, kunne solen dog skinne gjennom til bordplankene, som her var som det røde rav. Endelig kom han til den høye smale kirkedøren med dens merkelige utskjæringer, hvor tynne dyr slynget seg om hverandre. Døren hadde stått åpen lenge, for unge hasselbusker var grodd opp mellom den og terskelen. Han tråtte inn. På kirkens jordgulv nærmest døren var det lyse gresstuer og enda enkelte spe og bleke små trær. Bortover gulvet lå det spredt tørre graner og lyse ben, og fra en glugge høyt oppe i koret sto middagssolens strålebundt så gul og skjær som en furustokk, ned over det støvete alteret med det ut-

skårne billede av den korsfestede. I triumfbuen hang Maria billedet, og Gjermund så det. Og han så en stor bjørn ligge og sove i sollyset foran alteret. Da gikk han nærmere.

Bjørnen merket mannen og løftet hodet. Og Gjermunds pil bet dypt i halsen på den. Slagbjørnen kom seg opp. Den løftet seg høyt over ham som bungen på et skip, som reiser seg på bølgekammen.

Gjermund Bjørnejæger skrek: «Så, Guds mor!»

Hans siste pil hugget seg inn i brystet på dyret. Oppreist kom mannbjørnen mot ham, og den var mye større enn binnan fra skogen. Gjermund bar sitt spyd på ryggen, han kunne ikke få det løs, men så løftet han sin lange kniv, hvis klinge enda var sort av rådyrblod, grep om den med begge hender, dukket hodet over den så den stakk frem som et fuglenebb og kastet seg inn i bjørnens veldige favn.

Da Gjermund våknet lå dyret tungt og stille over ham. Han var gjennomvåt og tilsølet av blodet, og han var matt og trodde at knoklene var brukket i ham. Han hadde et sår i hodet, men ellers feilte han ikke noe. Han sov den natten på bjørnens leie foran alteret, mens den døde slagbjørnen lå i en mørk sjø under Vor Frues billede.

Siden fant han i en øde gård nær kirken et fyr-tøy. Han kunne gjøre opp ild og hadde ikke nød på mat nå. Bjørnen måtte han flå inne i kirken, da han ikke var kar om å få dyret ut alene. Men bare skinnen var så tungt at han ikke kunne tenke på å bære hele med seg. Så delte han det, og det halve skinnen med høyre forlabb hengte han ved siden av den hellige jomfru. Og innen han forlot stedet, gjorde han rent i huset og vasket altrene og de hellige bildene for støv og dyrenes avfald. Så lukket han etter seg og bandt den tunge nøkkelen i sitt belte.

Gjermund gikk østover fjellet og kom ned i dalen hvor elven Begna skrider frem. Først langt nede i dalen traff han folk. Da de hadde sett kirkenøkkelen og skinnstykket som han bar på, seilte de ham gjerne sydover ned til Sperilen. Gjermund hengte resten av bjørneskinnen opp i Viker kirke, og snart etter reiste han hjem til Hole, hvor hans ry, selv etter denne bedriften, dog aldri ble så stort som i Adalen. Det er visst ikke mer å fortelle om Vor Frues jeger, Gjermund Hjulben, uten at han siden levet mer som andre folk. Om også hans fortellinger ble mer troverdige, skal jeg ikke kunne si. Men etter at bjørnen var felt i kirken flyttet det snart folk til Hedalen, og de første hadde kirkenøkkelen med seg. Og den dag i dag henger det ene stykke av bjørneskinnen i Hedalens og det andre i Viker kirke, hvor det har plass på bjelkeveggen ved siden av prekestolen.

(Etter sagn fra Adalen.)

Dr. NILS BRYHN

Legen og bryologen på Ringerike

Fra 1887 til 1916 bodde der en lege på Ringerike som het Nils Bryhn.

Han var ikke bare en fremragende lege, men var internasjonalt kjent for sin botaniske interesse, han var mosesamler (bryolog). Bare på Ringerike hadde han samlet og bestemt over 500 sorter, hvorav den siste nr. 544 er oppkalt etter ham: «*Fontinalis Bryhnié*».

Blant de bøker han utga om dette emne er «Ringerikes Moseflora ved begynnelsen av det 20de århundrede». Han skriver der: «Ringerike har fra gammel tid hatt stort ry for naturskjønnhet, det har vært nevnt som perlen i det østfjeldske Norge, og har som følge derav også hatt besøk av turister i tusenvis. Derimot har meget få botanikere, spesielt bryologer viet Ringerike deres interesse. De i vår bryologiske litteratur fra tidligere tid forekommende opplysninger om Ringerikes moseflora er ikke mange og vedrører vesentlig ganske alminnelige arter. Den viktigste er dr. Wulfsbergs angivelse av *Andreaea sparsifolia* ved Vesle Flåtevoll i Norderhov. I over 20 år har forfatteren av denne lille avhandling, bosatt som lege i Hønefoss, reist omkring på Ringerike og herunder ikke forsømt noen anledning til å gjøre seg bekjent med mosenes forekomst og utbredelse innen distriktet. Det har vært anledning til noenlunde grundig undersøkelse av Steinsfjordens omgivelser med Krokkeleiven og Gyrihaugen, Hønefoss bys omegn, åsene i Haug med Ringkollen, den aller sydligste del av Ådalen, (omkring Hen) samt Tyristrand. De siste års undersøkelser har ikke bragt noe nytt for dagen, hvorfor de må anses for å være avsluttet.

Den noenlunde grundig undersøkte del av Ringerike utgjør neppe over 200 à 250 kvadratkilometer, altså et meget lite areal, til gjengjeld desto mer rikt utstyrt med de mest forskjelligartede lokaliteter, spesielt med hensyn til geologisk underlag, hvorved forekomsten av det store antall arter blir forståelig. Den følgende systematiske fortegnelse vil nemlig vise at Ringerike, uaktet det tørre klima, i forhold til arealet eier den uten sammenligning rikeste moseflora i hele landet.»

Hans øvrige avhandlinger om mosefloraen, alle skrevet på latin, er forært til Ringerikes Museum av hans sønn generalkonsul Håkon Bryhn, bosatt i Quito, Ecuador.

Som menneske og lege var han uhyre avholdt på Ringerike, hva som best fremgår av de minneord som «Ringerikes Blad» skrev ved hans død i 1916.

Dr. Nils Bryhn er ikke mere.

Som en befrier for lengre tids store lidelser kom døden til ham. Tirsdag morgen ved 4-tiden sov han stille hen.

Savnet ved dr. Bryhns bortgang vil bli stort, ja smertelig. Ti det faller i få legers lodd å erhverve seg sine pasienters tillit og hengivenhet i den grad som dr. Bryhn hadde gjort det. Mangfoldige er de familier i by og land som vil samstemme heri.

I dr. Bryhn taper distriktet en lege av fremragende dyktighet og landet en av sine betydeligste botanikere. Særlig vandt han som bryolog (moseforsker) et høyt ansett navn, i innland som i utland.

Nils Bryhn var født i Romedal 5. februar 1854 som sønn av distriktslege Lauritz Bryhn og hustru. Han la tidlig for dagen stor lyst til botanikk og samlet seg allerede som ung skolegutt et betydelig herbarium.

Bryhn tok artium med laud 1871 og medisinsk embetseksamen med samme karakter 1880. I den mellomliggende tid hadde han med megen iver studert botanikk. Fra 1881—82 var han hjelpelege hos distriktslege Holter på Eiker, fra 1883—87 kommunelege på Tjøme og fra 1887 av praktiserende lege på Hønefoss og Ringerike. Ved siden herav var han kommunelege, jernbanelege, skolelege og sykekasselage ved de fleste av brukene.

Dr. Bryhns praksis var således meget stor og omfattende, men det skal sies til hans ros at aldri sparte han seg selv. Derfor ble han vel også forholdsvis hurtig utslitt.

Under hele sin legetid fortsatte dr. Bryhn med levende interesse sine bryologiske studier og drev det da også som nevnt til å bli en av nåtidens mest kjente forskere på dette område.

Han har således bestemt alle de mange og store mosesamlinger, som ble bragt hjem fra Borchgrevinks, Bearys, Amundsens, Isachsens og Otto Sverdrups Polar- og Spitsbergenekspedisjoner, likesom fra Syd-Europa og Zululand. Moseslekten *Bryhnia* foruten 13 mosarter som bærer hans navn vil for all fremtid bevare minnet om Bryhn som den fremragende moseforsker.

Dr. Nils Bryhn

For sine videnskapelige fortjenester ble Bryhn i 1911 ridder av St. Olav.

Sine overordentlige verdifulle samlinger av utenlandske moser og sitt betydelige bryologiske bibliotek forærte Bryhn i 1915 til det botaniske museum i Kristiania. Hans innenlandske mosesamlinger, som også er rike og store, har han testamentarisk bestemt skal tilfalle Bergens Museum. Forøvrig har han med stor generøsitet bortgitt sjeldne mosesamlinger til en mengde videnskapelige selskaper rundt om i Europa, men alltid beskjedent og uegennyttig — som hele dr. Bryhns ferd var.

Han var medlem av alle norske videnskapsselskaper. Mange av hans tallrike avhandlinger er skrevet på mønsterverdig latin.

I det offentlige liv deltok dr. Bryhn aldri. Det var sin vitenskap han elsket. Den eiet hele hans interesse.

— — — Aldri mere skal vi se dr. Bryhn med sitt rolige, vennlige smil trede trøstende inn hos familier hvor alvorlig sykdom er tilhuse. Aldri mere se ham pusle og stelle i den vakre have som han elsket så høyt. Aldri mere høre hans djerve og forløsende spøk i gode vennelag.

Hans minne vil bli bevart i dyp takknemmelighet av mange, i stor hengivenhet av alle.

HADELANDS GLASSVERK

Ikke mange bedrifter kan sette «grunnlagt 1765» under sitt firmamerke, slik som det gamle Compagnie, Hadelands Glassverk, en nær nabo med mange forbindelser til Ringerike.

At en bedrift består i så lang tid kan bero på mange omstendigheter. Det er interessant i dag å se litt på de forhold som hersket under bedriftens start, og verkets bestyrer, direktør Jens Berg, bemerker at det kan settes spørsmålstegn ved den moral som tydeligvis den gang var fremherskende. Han tenker spesielt på bestemmelsene om angivelse av arbeidskamerater og behørlig belønning for slik adferd. Ved Compagniets start for 200 år siden eksisterte det et reglement for glassverkene, og ved utvidelse av hvelvet for en del år siden kom dette for dagen blant 4 mapper: der var kontrakter vedrørende leveranser, fattigforsørgelse, bygningsarbeider, kjøring, ansettelse og oppsigelser av arbeidere osv. De fleste av papirene er fra tidsrommet 1824 til ut i 1850 årene, men det finnes også enkelte papirer helt fra 1770. Blant disse var også et hefte med etterfølgende reglement for Hurdal Glassverk. Det er tydeligvis en avskrift, og den er nok ikke gjort ferdig, da der er henvist til andre senere artikler, noe som viser at det må ha vært over 30 artikler i siste del. Reglementet ved verkene var stort sett like, men tilpasset forholdene ved det enkelte verk når det gjaldt detaljer, så vi må gå ut fra at de samme regler stort sett gjaldt ved Hadelands Glassverk.

Reglementet er ikke datert, men siden en person, Ole Madsen, er nevnt ved navn, kan det tidfestes så noenlunde. Statsarkivar Christiansen nevner således i bind II om Glassverkene på side 90, at Ole Madsen var mester ved Hurdal da Holler overtok som forvalter i 1776. Det må derfor antas at reglementet er utarbeidet i den tiden, eller muligens noe senere, og det er sannsynligvis forfattet av Carsten Anker.

Reglementet gir imidlertid et karakteristisk bilde av leveforholdene i sin tid, og hovedinntrykket vil vel være at de mennesker som den gang var beskjeftiget ved glassverkene var det med hud og hår, dag

og natt, og det samme gjaldt for deres familier. Det negative var en total avhengighet av Verkets eksistens, mens på den annen side det også understreker den samhørighetsfølelse som måtte ha eksistert, og også den *yrkesstolthet* som må ha preget folk i den tid.

Det er ingen tvil om at fagarbeiderne ved glassverkene i gamle dager hadde en ganske annen markert sosial status enn tilfellet er i dag. Nå går jo bestrebelsene ut på å utradere disse sosiale skillerlinjer, her i Norge er man kommet langt på dette felt.

Imidlertid var de for 200 år siden et faktum og i dette sosiale bildet rangerte fagarbeiderne i eget og andres omdømme høyt. De var ansatt ved bedriften, mens de selv ansatte sine medhjelpere og betalte deres lønn. Det måtte vært rart om man kunne tilbringe en tid i Hytten på Hadeland for 200 år siden. Inntrykket ville vel vært en forvirret blanding av umulige og umenneskelige arbeidsforhold, på den annen side av en stemning av yrkesstolthet og en følelse av samhold som vi savner i dag.

Til forståelse av de beløp som på forskjellige steder er nevnt i reglementet, enten som straff eller som oppmuntring, kan opplyses at lønningene på den tid var som følger:

Forvalter 400 Rd. pr. år pluss fritt hus og brensel.

Kontrollør 200 Rd. pr. år pluss fritt hus og brensel.

Hyttemester ca. 300 Rd. pr. år pluss dusør og hus og brensel.

Sorterer ca. 20 Rd. pr. hyttemåned pluss hus og brensel.

Fagarbeidere 18–20 Rd. pr. hyttemåned avh. av driften.

Underordnede arbeidere fra 3–12 Rd. pr. måned.

1 Rd. = 120 skilling. Ved omregning til kroner ble en Rd. regnet til kr. 4,—.

Til sammenligning nevnes noen varepriser som fremgår av verkets bøker for siste årtier av 1700-årene.

1 skjepp (17,37 l) salt	88 skilling
1 rull tobakk	64 skilling
1 butt smør	3 Rd.
1 skålpund (½ kg) kaffe	52 skilling
1 skålpund candi	48 skilling
1 skålpund raffinade	46 skilling
1 skålpund melis	52 skilling
1 skålpund risengryn	12 skilling
1 tønne bygg (139 l)	3 Rd. 60 skilling
1 tønne malt	4 Rd. 32 skilling
¼ tønne (29 l) sild	1 Rd. 72 skilling
100 stk. 2" spiker	28 skilling

REGLEMENT

Hvorefter samtlige Arbeidere ved den Hurdahlske Kronglas-Hytte sig indtil videre have at rette og forholde.

Første Deel.

Om Arbeidernes almindelige Pligter.

Ite Capitel

Om den Lydighed de skyldte deres Foresadte.

Ite Art.

Da Hands Kongel. Mayestæt formedelst Octroyen af 21 May 1739 allermaadigst haver givet Directionen for de norske Fabriquer Jurisdiction over de i Fabriquernes Tieneste staaende Betiente og Arbeidere, i følge hvilken Directionen haver Rettighed til at anordne og befale alt det som de finder fornøden til disse Fabriquers Opkomst og Vedligeholdelse, følgelig at antage og afskedige Arbeidere, at straffe alle Forseelser og uorden som på nogen Maade kunde være til Hinder for Hensigten af den allernaadigste Octroy, og derimod ved Belønninger at opmuntre Troskab, Fliid og Duclighed, og da enhver i de Kongl. norske Fabriquers Tieneste staaende Fabricant eller Arbeider ved sit frivillige Engagement har underkastet sig denne jurisdiction saa er han, foruden den aller underdanigste Troskab og lydighed han som undersøgt skyldte Landets almindelige Lov og dens allerhøyeste Udgifter, også fuldkommen forpligtet til at være Den Kongl. norske Fabrique Direction og enhver som paa dens Vegne maatte have noget at befale i alle Maader hørige og lydige, og med Lyst, Fliid og Nidkiærhed uden Modsigelse, Ophold eller Koldsindighed efterkomme, alt hvad Directionen kunde finde tienlig enten selv at befale eller ved dens Betiente at befale lade.

2den Art.

Til den Ende haver den Hurdahlske Kronglas-Hyttes Arbeidere i Levnet og Vandel at opføre sig christelig, gudfrygtig og værdelig, og med Ædruelighed samt ordentligt Forhold at altid være skikkede til at efterkomme og på det nøyeste at opfylde alt hvad Directionen enten samtlig eller et hvert enkelt Medlem deraf maatte befale og foreskrive, hvad enten det saa skjæer mundtlig eller skriftlig, enten Directe eller giennem dens Betiente.

3die Art.

Da den over Hytten beskikkede Forvalter paa Stædet repræsenterer eller forestiller Directionen og af den har faaet Magt og Myndighed at foranstalte og indrætte alt hvad han til Werkets Bedste finder tienlig, at holde hver til at efterkomme sine Pligter og efter vor Instruction at exequere dette Regle-

ments Indhold i alle dets Deele og Puncter, saa skal Arbeiderne fra den Øverste til den neederste, ingen undtagen, ligeledes være fuldkommend forbunden at ansee, agte og ære denne Mand som deres Husbond paa Stædet, være ham hørige og lydige og følgelig uden mindste Modsigelse eller Indvending strax efterkomme hands Befalinger.

4de Art.

Paa samme Maade skulde Arbeiderne og respectere Controllørene som er beskikket for at være Forvalteren assisterlig og gaa hannem til Haande naar og hvor det udfordres saa at de samtlige Arbeidere uvægerlig maa efterkomme, hvad han i Forvalterens Fraværelse eller Forfald paa dennes Vegne efter hands Ordre kunde befale.

5te Art.

Efterdi den for Hytten beskikkede Mester skal staa til Ansvar for Productens Qualitet og Godhed i alle hensende, saa have Arbeiderne uden mindste Indvending at efterleve hands Ordre, som enten grunde sig paa vores egne eller Forvalterens Befaling, og følgelig enhver at forrette Arbeidet saaledes, som han dennem foreskriver og anviiser.

6te Art.

Heraf følger at naar en eller anden af Arbeiderne kunde have noget at søge eller andrage enten for os selv eller Forvalteren da skulde den eller de, dermed fremkomme på en beskeedentlig og skikkelig Mand anstændig Maade, ikke sammenrotte sig, ikke gjøre Larm og ei bruge mindste ubeqveme Ord, men rolig og med godt Overlæg forestille sin sag. Ei heller maa flere end een af dem paa een gang tale sin egen Sag, ligesom ingen Ansøgning til os bliver besvaret, naar den ei med Forvalterens Erklæring er forsynet.

7de Art.

Da nu enhver af foranstaaende 6 Articler har lært den Lydighed og Hørlighed han med fuldkommen Forpligtelse skylder sine Foresadte saa maa han og wiide, at den eller de som i nogen Maade derimod forgaa sig, skal efter Omstendighederne og Forseelsens Beskaffenhed strax efter Forvalterens Order arresteres, hvortil enhver under samme Straf som Forbryder, skal være behielpelig, og derpaa stilles for den Hytte Rett, som i dette, Reglements 3die Deel ommeldes, hvor Sagen ved et Examinations Forhør nøye undersøges og den skyldige efter Rettens Kiendelse og vor derom meddelende Resolution afstraffes, som ulydige og overhørige enten ved en tilstrækkelig mulct eller en skammelig Forviisning fra Værket, eller anden saadan Straf efter Sagens forefindende Beskaffenhed.

2det Capitel

Om god Orden og Skik.

1te Art.

Da Arbejderne baade som gode Undersaatter og som Tienere ved Glas Fabriquen ere pligtige at føre et gudfrygtigt, ædruligt og i alle maader ustraffeligt Liv og Levnet, saa skulde de flittig besøge Kirken og nøye efterleve hvad hands Kongl. Mayestæts Lov og Forordninger paabyde angaaende Sabbathens Helligholdelse, og da Directionen vil, at der Morgen og Aften paa det Stæd og de Timer som Forvalteren fastsætter, skal holdes Bøn af Ungdommen, saa skal og alle Arbeidere, som uden at hindres fra Arbeidet, kunde være derved tilstede, ordentlig indfinde sig ved denne Bøn, saasandt der til den Ende ringes med Klokkeren. Den som uden lovligt og antageligt Forfald enten forsømmer Kirken eller Bønen, skal for hver gang han saaledes udebliver bøde 8 skilling til Mulct Cassen, hvilke Bøder strax af den skyldige erlægges.

2den Art.

Da Drukkenskab og Spil ere uchristelige og grove Laster, som føde allehaande Uorden af sig, og som saa meget mindre kan taales hos Fabriquens Arbeidere som de gjøre dem uskikkede til at efterkomme deres Pligter og tilføje Indretningen Tab og Skade, saa skal den Arbejder som findes gangen til Drik og Spil og som beskienket indfinder sig i Hytten til Arbeide, første Gang bøde 1 Rd. anden Gang dobbelt og 3die Gang stilles for Hytte Retten, hvor han med anden haardere Straf maa vente at blive anseet. I samme Forhold skal og de ansees som med det saa skadelige Spil findes at være Forbrydere.

3die Art.

Enhver skal omgaaes venlig og værdelig med sine Kammerater og Medarbeidere; Ikke søge hverken inden eller udenfor Hytten enten med Trætte eller Skieldsord at fornærme nogen; Ikke tiltage sig nogenslags Myndighed over hinanden, thi under Blæsningen har ingen at befale eller irettesætte uden Forvalteren og Mesteren. Skulde det mod Formodning hende, at Trætte og Skieldsord forefalder, da betaler baade den der har givet Anledning dertil og den som har udskieldt den anden hver 12 Skilling til Straf; men skulde det komme til Slagsmaal, saa ere de Tilstædeværende altid forbunde at adskille dem som have ophidset sig mod hinanden. De som saaledes have været i Slagsmaal sammen, bøde hver en halv Rigsdahler, hvilke Bøder i Mulct Cassen henlægges. — Da det og har hendt at mellem Quindekiønnet i Hytten har viist sig Tvistigheder hvorudi Mændene omsider have taget Deel, saa forbydes det herved alle paa Werket værende Koner og Piger at komme i Hytten, uden naar de bringe noget at spise

eller drikke, hvorefter de da forføye sig hiem, naar det saaledes frembragte er spist og drukket. Kommer en Kone ellers i Hytten og sammesteds begynder Kiv og Trætte, med hvem det end være kunde, da skal det staa enhver frit for at føre hende ud af Hytten og skal hun dessuden, eller hendes Mand, erlægge 24 skilling til Straf. Iørigt maa Børn og alle, som i Hytten ikke have noget at bestille af Mesteren udvises.

4de Art.

Ingen av Arbejderne, være sig hvem det vilde maa understaa sig at herbergere eller indlogere fremmede Tilreisende eller andre Personer nogen Nat over i deres Huuse uden Forvalterens Tilladelse; Skeer det, da betaler den som herimod forseer sig 48 skilling Straf for hver Nat saadan Person eller Personer have opholdt sig paa Werket.

5te Art.

Ingen i Werkets Tieneste staaende Glasblæser eller andre Kronglas-Hytten vedkommende Arbeidere, skal det være tilladt, at begive sig fra Hytten, langt mindre at blive derfra Natten over eller fra Hytten bortreise uden Forvalterens Tilladelse. Hvem som herimod forseer sig, skal betale 2 Rd Straf for hver Natt han har opholdt sig udenfor Hyttens Grændser, hvilke Bøder i Mulct Cassen henlægges.

6te Art.

Enhver Arbejder skal altid holde de ham anbetroede Wærelser reene og nette; Ikke noget derudi lade forderve eller Sønderslaa; Skeer saadant, da skal det bringes til rette igjen, men for hands Regning. Med Ild og lys skal han og de som hannem tilhøre, omgaaes varsomt og naar med Skorsteenen nogen Mangel maatte antræffes, skal det strax til Forvalteren meldes, på det Reparationen saasart mulig kan iwærksættes.

7de Art.

Enhver skal det alvorlig være forbudet, ikke med aabne Ildskuffer, Fyrfade eller Ildtænger at hente Ild og dermed løbe mellem Husene og Wehden, ikke heller at komme paa Magazinet med Ild eller antænde Tobakspiber; hvem herimod handler eller og med blot Lys bliver antruffet mellem Husene, bøder hver gang 2 Rd og skal Manden i dette og alle andre Tilfælde af hvad Navn nævnes kan for Kone, Børn og Tieneste-tyende være ansvarlig.

8de Art.

Naar Ildswaade skulde komme, som Gud i Naade afvende, da skulde alle Werkets Arbeidere, Quinder og Børn medtagne indfinde sig hvor Ilden er for at slukke den i hvilket Fald Forvalterens Commando nøye efterleves, og maa ingen af Hytte-Folkene holde

sig for god til at bære Wand til Sprøyten eller at pumpe ved samme. Den Modtwillige, være hvem det vilde, som uden lovlig Forfald ikke møder ved Ilden eller efterkommer hvad ham af Forvalteren befales, skal ansees og straffes for Overhørigheid efter dette Reglements Iste Deel 1 Cap: 7 art.

9de Art.

Vel blive Arbeiderne tilstaaende frii Whed, men de skulde i det mindste ikke som ret ofte skeer dermed omgaaes ødsel. Ey heller maa det være dennem tilladt at tage det fornødne i fleng, snart hist snart her. Forvalteren skal anvise dem de Stæder hvor og af hvilke Slags kan tages. Hvem som andenstæds fra end det ham anviste selv eller ved andre borttager, skal for hver Gang bøde 16 Shilling i Mulct Cassen.

3die Capitel

Om undersleb, Svig, utilladelig Handel og detslige.

Ite Art.

Paa det all undersleb maa forebygges, bliver herved alle Arbeidere, ingen undtagen, alvorlig og paa det strengeste forbuden at forferdige, sælge eller bortgive noget slags Glas, hvorunder endog de Sorter forstaaes som til daglig Brug af Forvalteren ansees Arbeiderne ere givne. Skulde nogen understaa sig at handle herimod, enten at forferdige, selge eller bortgive noget slags Glas hvor ringe og under hvad Pretext det end maatte være, saasart saadant ved et ordentlig Forhør er oplyst, skal den straffskyldige første Gang betale 2 Rd, anden Gang 4 Rd 3die Gang 10 Rd til Mulct Cassen, og detsuden erstatte Værdien af det bortgivne eller solgte, Skulde sligt undersleb mod Formodning oftere overbeviises ham, da at ansees som Tyv og til Kongens Foged henføres, for efter Lovens 6te Bogs 17 Cap. 33 Art. at straffes. Den som paa saadan utilladelig Maade haver handlet med hannem, skal og tillige som Hæler forfølges.

2den Art.

Skulde nogen fremmed som ikke tilhører Werket, enten inden eller udenfor Hytten have snappet noget til sig, være sig Glasser, Verktøy eller Materialer, skal samme strax paagribes hvorpaa Tyve Kosterne bringes tillige med ham selv til Kongens Foged, forat straffes efter Loven, hvem en saadan Tyv antræffer og kan overbeviise ham Gierningen, skal nyde en Douceur av 1 Rd.

3die Art.

Enhver Arbeider er tillagt saadan Løn, at han dermed kan have sin rigelige udkomme; thi bliver det herved og i kraft af den Kongl. Forordning de Dato 8de Martii 1756 alvorlig forbudt alle Arbeidere fra den øverste til den ringeste, at sælge eller

falholde noget Slags, enten i store eller smaa Partier, det være sig Wiin, Brændewiin, eller hvad Navn det have maatte under Straf af de antræffende Wahrsers Confiscation, som til de fattige henfalder, samt anden wilkaarlig Straf. Forvalteren skal være den eneste berettiget at sælge og falholde til Werkets Arbeidere det behøvende.

4de Art.

Ligeledes maa den vente sig haard Straf, som enten af Had eller anden Ondskab søger at kaste noget i Gemengen, Potterne eller Leeret, hvorved samme forderves. Den som kan bewiislig opdage saadan formastelig Giernings Mand, skal nyte 10 Rd Douceur og hands Navn blive fortiet.

5te Art.

Det maa ikke være nogen tilladt at anmode fremmede som af Forvalteren indføres i Hytten om Drikkepenger. Skeer det at en Fremmed af egen frie Willie giver noget, da skal det vel være tilladt at tage derimod, men den som bekommer det, skal trolig angive hvor meget han har faaet, hvilket da i Proportion af enhver Gage skal worde deelet.

Anden Deel

Angaaende Arbeidernes særdeles Pligter og Rettigheder.

Ite Capitel

Om hvad enhver haver at iagttage i henseende til Arbeidet i Almindelighed.

Ite Art.

Da Arbeiderne baade nyde rigtig og god Betaling, saa er det og enhvers Pligt i Særdeleshed og ellers i Almindelighed, ikke alene at forrette deres Arbeide trolig og vel, men og i alle Tilfælde at paasee og befordre Verkets sande Bedste; trolig at angive til Forvalteren alt hvad som til Skade og Mangel for Verket maatte komme i Erfaring om, for hvilke Opdagelser naar de ere rigtige og grundede, Angiverne skal nyde en convendable Douceur, hvorimod, naar nogen Undersleb, Sammenrottelse, Tyverier eller andet saadant vorder opdaget og nogen kan overbeviises at have havet Kundskab derom og samme fortiet, skal saa efter Landets Love likesom Forbryderne selv og som den der med denne have hælet worde forfulgt og straffet.

5te Art.

Medens Arbeidet varer maa ingen af Arbeiderne understaa sig, den ene at falde i den andens Arbeide, nemlig at Anfangeren blæser for og Forblæseren udløber og saa fremdeles, efterdi derved baade Uorden foraarsages og Arbeidet bederves; Enhver skal derimod forrette det vel, som han er beskikket

til. Hvem som forgaae sig herimod uden Forvalterens derom indhentede Tilladelse straffes med 48 Skilling som til Mulct-Cassen henfalder. Dog, dersom Forvalteren skulde finde for godt at befale en Anfanger at forrette Forblæsararbeide, Forblæseren at udløbe eller anden saadan. Omvexling, da skal samme uden ringeste Modsigelse med Lydighed efterkommes. De som handle herimod, maa vente at blive straffede for Overhørighed efter 1te Deels 1te Cap. 7de Art. formæld.

6te Art.

Naar Glasset er bleven noksom avkiølet forinden den faste Kiølovn til det paany begyndende Arbeide skal opvarmes, da haver Mesteren at melde det til Forvalteren, som sig en halv Time derefter, være Nat eller Dag tillige med Controlløren haver at begive til Hytten, thi forinden Forvalterens ankomst maa ikke en eneste Skive af Kiølovnerne udtages, hvorefter Mesteren anordner Glaspusterne, som alle skal være tilstede derved, at udtage Glasset og i deres og Sorter-Mesterens Overværelse eftersee Skiverne, antegner Tallet paa de lige og Krumme, samt noterer af hvor mange heele Potter samme ere udarbeidede, som bringes i Dag-bogen, for derefter at overføre til Hytte-Bogen ved Maanedens Udgang.

9de Art.

Naar Arbeidet i Hytten er tilendebragt, og Skiverne opsamlede, som denne Deels 2det Capitel 24 Art. bemelder, skal Hyttedørene tillukkes og medens Smeltingen varer ingen uden Forvalteren, Controlleuren, Mesteren, Ole Madsen, Indbæreren, Skyvedrengene, Veedtørkerne og Hytte-Kiørere være tilladt at komme eller opholde sig inden Hytten; til hvilken Ende saadan Foranstaltning skal føyes, at Forvalteren, Controlleuren, Mesteren og Ole Madsen faar bekomme sin Nøgel, hvormed de kunde indlukke sig selv og ommeldte til Smeltningen henhørende Arbeidere og aldeles udelukke andre, som der intet have noget at bestille. Enhver anden som maatte indsnige sig i Hytten under Smeltningen, skal betale 24 Skilling i Straf for hver Gang han der antreffes og den som maatte indlukt saadan Person uden Forvalterens vidende og Willie, være sig hvem det ville, skal straffes med 48 Skilling for hver den som indlades.

2det Capitel

Om Arbeidernes Pligter i henseende til enhvers særskilte Arbeide.

2den Art

Mesteren skal med Høflighed og Beskedenhed udele sine Ordres og ikke understaa sig, enten med Skielsord eller anden Ulæmpe at beegne nogen.

5te Art.

Det skal ikke være Mesteren tilladt at antage Arbeidere eller Daglønnere, mens naar saadanne Folk behøves, har han at forlange samme af Forvalteren, efterde Nødvendighed udfordrer, at den som skal betale Arbeiderne maa vide, naar og hvad de have forrettet.

6te Art.

Da Mesteren selv skal sætte Compositionen og følgende være ansvarlig til Glassets Bonitet og Klarhed, kommer det formentlig an paa hans Aarvaagenhed og Flittighed i at eftersee om Gemengen er vel sigtet og sammenblandet, samt den derpaa følgende Calcinerung skeet til Gavns og dyktig nok at faa skiønt Glas af.

Hvad han derfor af raa Materialier til Gemengen maatte behøve for en heel maaned, skal han ved Ovnens antendelse og siden efter ved hver maanedes Udgang af Forvalteren blive levert med Maal og Vægt i Gemeng Kamret, hvilket saavel som hvad andet han af raa Materialier Maanedens igjennem modtager, i een dertil indrettet Dag-Bog antegner og ved Maanedens Udgang til Hytte-Bogen overfører.

8de Art.

Med disse Mesteren anfortroede Materialer, skal han ikke alene omgaaes troligen at intet deraf uden til Verkets nytte vorder forbrugt, men og beflitte sig paa den sparsommeligste maade at indrette Gemengen, dog saaledes at derved intet i Glassets Skiønhed og Klarhed maatte afgaa.

9de Art.

Mesteren skal i Nøds-Tilfælde, enten naar een af Forblæserne skulde være permitterede, syge eller bortdøde, forrette Forblæsningen; ligeledes skal han og forrette Udløbningen naar den ellers dertil beskikkede befandtes syg eller ved Døden afgang, men naar en Anfanger kunde forrette Forblæsers eller Udløbers Arbeide skal samme det forrette og Mesteren derfor være forskaanet.

Breien

LITT OM GÅRDEN OG SLEKTA

Av Einar Heimås Dokken

Kaptein Thor Breien.

En må gå langt tilbake i historien om de Norske storgårder før en finner tilbake til den tid Breien gård ved Ask ble ryddet. Sannsynlig var det en mektig mann eller en vidsynt familiegruppe som tok fatt her. Det var da helst veidemenn, jegere og fiskere, og slike som hadde begynt husdyrbruk og kornavling. Slike familier eller grupper slo seg på høvelige steder, hvor de så bygget seg hus og ryddet seg jord hvor den var god og muldrik. Der hvor de slo seg ned var helst et sted med vakker beliggenhet vidt utsyn og som ga muligheter til livet, — slik som jakt og fiske. Og de som kom først hadde bare å ta for seg.

Breienavnet har hatt mange utviklingstrinn, men er nå den eneste gård i landet som bærer navnet Breien, såvel i den offentlige matrikkel som i den levende uttale. Navnet er ved dom rettsbeskyttet. Breien, eller Breidvin, som vel er den eldste av andre varianter, er navn som skriver seg fra landets eldste bebyggelse og navnet skal også være nevnt i Snorres Kongesagaer. Ved å forfølge «vin» navnene kommer man i følge professor O. A. Johnsen frem til den rekke gårder som er av de største i vårt land, de har gjerne en gjennomsnittsstørrelse av omkring 700 mål. Det man la i «vin» navnene, ifølge Rynning var: — et behagelig sted, vakkert, pent,

gode beiter, et sted som innbyggerne gjerne stanset på og ble glad i. Opprinnelig har nok gården vært større enn den er i dag. Breienskogen har opprinnelig vært på 6500 mål og gikk helt inn til Høgås eller Bjønnehøgda mot Skaug og Langdalsgruvene. Det begynte ute ved Tyrifjorden ved Breien. Skjærstjøen, Engelen, Aklangen og andre småvann låg i denne skog. Under Høgås låg Breien seter ved Butjenn. Nå eies denne skog av Skjærdalen Bruk, den ytre del av Kihle. Gården Haga med Klavåsen har også vært knyttet til Breien. I mellomkrigsårene da gården var ute av slekten Breien og var på flere hender ble mest all utmarkskog solgt og Breien har nå bare hjemmeskog igjen, men denne er jo også på henvend 500 mål.

Av husmannsplasser var i 1800-åra disse: Kroke-rud, Linbråten, Bergedal, Kornrud, Måsarud og Blonkeberget. Av disse står nå bare Krokerud og Linbråten igjen. I Kornrud levde i sin tid mine forfedre og før deres tid deres folk.

Ved Måsarud nede ved fjorden låg Breien Teglværk, og ved Blonkeberget, som låg like nede ved fjorden og vel hadde mest med fisket og gjøre, der skulle det blonkes eller gis signal til båter som i mørket var ute på fjorden. Det var jo mye ferdsel på fjorden i gammel tid, føringer med varer og produkter til eller fra Svangsstrand ved fjordmunningen i Lier, og da kunne det nok ofte hende at det ble mørkt når båtene kom tilbake høstkveldene.

Breien-fisket var jo også bekjent og vel det beste gårdsfiske rundt Tyrifjorden. Hundrevis av kilo ørret ble ofte årvist tatt opp her. Et bevis på dette gode fiske var vel at Breien gård hvert år skulle svare en slags presteskatt på 50 kg ørret til Norderhov kirke. Denne skatt har ikke blitt innfridd på mange år, den er vel falt vekk med mye av den andre skatten til prestesekken, som man sa engang aldri ble full.

I følge telling i 1907 besto Breien gård av 480 mål innmark, hvorav 195 mål aker, 185 mål kunstig eng, 80 mål naturlig eng, 4600 mål skogsmark, 400 mål havnegang med skog. Husdyr: 6 hester, 29 storfe, 11 svin, samt en husmannsplass med 50 mål samt hest og storfe.

Linbråten, under Breien, var i sin tid en stor husmannsplass med mange dyr. Her bodde for ca. 60 år siden den navngjetne kjempen og kraftkaren Edvart Linbråten, som det ennå lever mange historier etter. Han har mange etterkommere etter seg. Hans hustru, Ingeborg, lever ennå og var nylig 95 år.

I 1835 er oppgaven forøvrig slik: Folketall 43, en selveier, 5 husmenn, 1 militær, 1 pensjonist, 1 håndverker, 1 daglønnet, 5 tjenestefolk, 1 fattiglem.

I 1771 sees at gården har hatt 2 kverner. Hvor disse har ligget er uvisst, men mulig den ene har vært i Fintoppbekken da det her er et sted som kalles kvennfossen. Den annen kan jo ha vært i Aklangselven.

I middelalderen gikk en fjerdepart av Breien gård over til Hamar Bispestol og ble «krongods» men det synes som driften alltid låg til gården.

I følge E. F. Halvorsen var Breien i 1624 fullgård, (det vil si en gård på minst 60 dekar åker, og fór til minst 16 kuer). Dengang hadde Breien en bruker som het Pål Bertelsen. Skylda oppgis i 1647–50 til 33 lisp. (Det vil si, et lisp. 24 spand = 185,17 kg.) Av andre som hadde rettigheter i bondegodset i 1624 var Aaste Forberg fra Hedmark, Erik Overen fra Modum og Jon Søre By fra Hole.

Skogene, ihvertfall de avsidesliggende, var jo fra gammelt av lite værd, det var først i slutten av 1600-årene da sagbrukene tok til å komme, at skogene fikk verdi. I Breiens skoger tok det til å bli skogsdrift i 1660. Det ble oppført fløtningsdammer, og en del av tømmeret ble fløtet ut til Tyristrand. Ringerike hadde jo i 1688 med sine 43 sager et privilegium på 491 000 bord. En passang kan nevnes at den første sag man kjenner til er ved Skjærdalen i 1560. Og ved skogsdriften og i sagbrukenes tid ble jo straks det økonomiske grunnlag for gårdene bedre, noe som ikke alltid hadde vært tilfelle.

Den nåværende hovedbygning på Breien er bygd i 1789, men er senere restaurert, og fullført i 1926. Dominerende vakker ligger den over de andre hus med vidt utsyn over hele eiendommen og med vidt sikt over mest hele Ringerike. Her, som på slektens annen stamgård Hauger ved Randsfjorden ligger fjorden under, skyller mot stranden slik som den har gjort i årtusener. Her på tunet har sikkert mange mektige kvassøgde menn stått og skuet utover, lest værvarsler i fjord og skyer, eller kanskje ventet å se båter komme frem i sundet ved Frognøya, når noen var ventendes.

A rydde og bygge en så stor gård som Breien har sikkert gått gjennom mange generasjoner, men det har sikkert vært store og mektige menn som har levd her, kanskje med rot av småkonger og krigere. «Ringhaugen» som ligger like nord for husene og skal være en forhistorisk gravhaug viser jo tilbake til slike menn.

Utdrag av stamtavlen for Breienslekten skriver seg fra 1675, Michael Breien skrives han for. Denne Michael skulle opprinnelig være fra Skjærdalen og ble der kalt for Michael Skierdal. (Brukseiendommen.) Fra denne går avgreninger med etterslekter til bl. a. Heen, Hauger, Bergsund, og Færden i 1756 årene. I en uavbrutt linje finner vi Breienfolk helt fram til dem vi kjenner fra vår tid, først kaptein Roald Breien, han som kjøpte stedet igjen etter at det i en tid hadde vært ute av slekten og til ham som driver Breien gård i dag Helge Thams Breien.

Slekten Breien omfatter ca. 30 agnater: hvor eierne av gården er disse:

Michael Breien, 1700–1745.

Thor Breien, 1745–1785.

Lenmann Michael Breien 1785–1818.

Kaptein Thor Breien, 1818–1848.

(Tollkasserer Reinholdt Breien født og død på Breien, men ikke eier.)

Kaptein Roald Breien fra 1915 til sin død.

Senere Roald den yngre. Nå eies og drives Breien av dennes sønn Helge Thams Breien.

Stammoren til Breienslekten kom fra Veholdt, som er den gård som grenser opp til Breien sørfra. Veholdt var en sterk bondeslekt hvor det var vanlig at folk oppnådde en alder av 80–90 år. De var også kjent for å være kraftige og harde og det gikk ofte blodige spor av voldsomheter etter dem. (Akershus lensregnskapers aktstykker.) Men denne bondeslekt synes å ha hatt stor anseelse i bygden...

Av de Breienmenn som har satt mest spor etter seg og har blitt mest omtalt i vårt distrikt er vel lenmann Michael Breien født i 1756 og lenmann i Norderhov 1796–1811. Han var ansett for å være en meget formuende mann og eide foruten Breien flere andre gårder på Ringerike og Hadeland. Han skildres som en djerv og myndig personlighet. Hans sønn kaptein Thor Breien var født i 1794. I 1819

overtok han Breien hvor han var bosatt en menneskealder som offiser. Han var en meget benyttet mann innen kommunen bl. a. ordfører. Han var dessuten stortingsmann fra 1842–45. Dengang grunnlovsforbudet mot jødernes opphold i riket var oppe til behandling var Thor Breien en av forslagsstillerne for opphevelse av dette forbud. Like så var han en av dem som arbeidet for kjøpstadrettigheter for Hønefoss, noe som så kom i 1851. Thor Breien var også den første formann og en av stifterne av Ringerikes spareindretning, — det som senere ble Ringerikes sparebank. Thor Breien var kanskje for mye av en militær og gikk trett av gardsbruket. Dette var i den tid da Thraniterbevegelsen kom for alvor og grep for mye inn i den ånd og det forhold som før hadde hersket på landsbygden. Han solgte ihvertfall slektsgården og det gikk over et halvt hundre år før den ble kjøpt tilbake.

I fler hundreår tilbake har Breien hørt med til de store gårder på Ringerike, de gårder som var under de kondisjonertes rekke og vel ble regnet for å ligge i en annen kulturplan enn hos de vanlige store og små bønder. De var jo vanlig av stor embedsstand, offiserer eller godseiere, slike som hadde vært framsynte nok og hadde hatt midler nok til å sikre seg slike verdifulle eiendommer. Mange av disse steder ble jo et kultursentrum i et annet plan enn det den alminnelige bondestand kunne bli og mye godt og kanskje verdifullt har kommet ut av det.

I tiden før Breien gård ble solgt ut av slekten for en tid, var det ofte stor omgang og festligheter, sammen med den øvrige embedsstand og offiserstand på Ringerike. Navn som var ofte knyttet til dette fellesskapet var bl. a. Tanberg, Hesselberg, Nærstad, Vågård, Færden, Mo, Ridder, Sten, Follum og Ask gods. Ofte var vel ikke disse sammenkomster bare festligheter, — bygdens styre og stell og landets politikk ble nok ofte drøftet og planlagt. Fra en av disse festlige sammenkomster fortelles en morsom historie, kanskje typisk for den tid og det miljø. General Johan Gram var tilstede og var jo kjent som en både dyktig og dristig rovdryjeger. Han hadde i sin tid organisert et korps med dyktige skogsfolk og jegere utover i bygda. Det var husmenn eller andre egnede interesserte jegere. Disse hadde bl. a. med å melde fra med signaler når det var kommet udyr inn i bygda. Så når Gram fikk signalet fra en eller annen kant, da blåste eller signaliserte han til samling. Slagplan ble lagt, rent som etter militær strategi, dyret ble omringet, jaget, og oftest felt. Fra nevnte selskap på Breien fortelles det at midt under middagen fikk general Gram beskjed om at det var meldt «ulv-tut» fra Ask. Da ble Gram ivrig, ba om unnskyldning over å måtte forlate selskapet for en tid, men lovt å være tilbake før middagen var over. Verten kaptein Thor Breien lo over dette og sa at om han kunne greie det skulle han

Husmannsplassen Krokerud er en av de to som ennå er igjen under Breien. Den ligger vakkert til i åsballen og har vært et hjem for mange som har reist ut, men Krokerud-navnet har de gjerne beholdt.

Breienseteren ligger under Høgås og med Butjenn like under. Før Breiens utmarksskoger ble solgt var den i bruk. — Nå tilhører den Skjærdalens Bruk og benyttes til skogsdriften.

få legge ulven opp på middagsbordet til dem. Middagen gikk sin gang, men før den var omme ble døren revet opp og to av Grams menn kom inn og slengte en skutt ulv opp på bordet, — men Gram selv kunne ikke komme enda for det var meldt om «rev-tut» fra en annen kant... Dette var kanskje hård kost for selskapet, men det var jo jegerblod i Breienkarene også om ikke i den grad som hos Grammene...

Til Breien gård knytter det seg mye av slikt som vanlig blir kalt for overtro, slikt som syn, sagn, og andre uforklarlige ting. Min morfars folk var nær knyttet til Breien gård både før under og etter Breienslektens tid. Som husmenn i Kønnerud hadde de levd opp og arbeidet på gården fra barnsben av. Min bestefars mor hadde tilmed hatt den ære og høyt betrodde tjeneste å ha vært amme for tollkasserer Breien. Å ha amme var vel kanskje alminnelig i den tid blant de finere folk. Om det var for at moren ikke skulle bli for uttappet eller for at hun ikke skulle tape for mye av sin form, er uvisst, men om så var låg de ikke langt tilbake for vår tids forfengelighet.

Nifst spennende for oss barn var det å høre bestefar fortelle om alt han som barn, gårdsgutt, stallkar og nabo husket fra Breien. Det var om usynlige sterke makter og vesener som syntes å ha forbindelse med gården eller omgivelsene. Det var om sang og musikk som kunne høres oppe i åsen over. Visse hester behøvde de aldri å sørge for, de ble stelt av andre, — var visst de røde hester. Somme netter lyste det i stallen, men de skulle ikke bry seg med å se etter hva det kom av. Somme netter kunne de høre gråt og jammer. I Måsarud nedenfor gården har uhyggelige ting vært sett helt til i den senere tid. Å si til de gamle at det ikke kunne være sant, at det måtte være dette eller hint, resulterte i at de tagde,

— når vi ikke trodde det så... Noe av den uhygge som ble skapt kom vel fra det gamle arresthus på Breien. Det var fra lensmannens tid og flere arrestanter skulle ha tatt sitt liv der. Og i den tid var vel en slik gjerning større og uhyggeligere enn den kan være i dag. Dengang satte det sikkert mange slags tanker, tro og uhygge igang når man før levde i overtro... Ellers mente de sikkert oppriktig at det var noe som var større og mektigere, — annerledes enn det hverdagslige. Det var illusjoner som vel hadde sin rot i dulgt gammel religiøs oppfatning. Her ved dette huset var det noen som ikke fikk fred —, de skulle sone en straff for en urett de hadde begått...

Når Asken, tuntreet, tørker for tredje gang da brenner gården het det. En trist spådom, men da er en jo forberedt...

Ja, dette var noe om overtroen som har versert om en gild utgammel gard, troen som de gamle hadde og som vi ofte har så vont for å komme bort fra. En skulle være som bikkja og hesten, dom ser noe ikke vi ser, sa de gamle skogsfolk...

¹ Til artikkelen har jeg foruten den muntlige tradisjon støttet meg til høyesterettsdommer H. H. Breien slektsbeskrivelse: «En Oplandssekt gjennom et kvart årtusen».

Her bodde han Hans. Han var som han selv sa, bare en simpel grenader. At han også var husmann, sa han ikke noe om. Men han syntes Vårherre hadde vært god mot ham, som hadde fått nese som nesten kunne måle seg med nesen til «Prinsen av Gustenbørgen», og han hadde vel noe til snabel!

I utkanten av et jorde på Mo gård på Ringerike, Jørgen Moes barndomshjem, står levningene av en husmannsstue. I de to rommene innenfor de værbitte og medtatte vegger, bodde gjennom tidene så mange mennesker. Nå er det gått lang tid siden de siste flyttet. Vinduene mangler ruter og titt står døren åpen. Men det er ikke bare tidens tann som har gnagd så hardt. Rekende fant og andre med manglende respekt for andres eiendom, har også herjet og ødelagt, uten forstand på eller følelse for at de befant seg på en tuft som de burde betrådt med noe som liknet andakt.

Det er sant nok at husmannsstuer vanligvis ikke etterlater seg noe savn, og at det som regel ikke er noen grunn til å reise noen bauta på deres tufter. Men den stua vi nå står ved er da heller ingen vanlig husmannsstue. Det knytter seg noe spesielt til den. Noe som skolebarn og voksne med, fra syd til nord og fra øst til vest i landet, har stiftet bekjentskap med i over ett hundre år. Dette er nemlig Hans Grenaders stue. Ja, Hans Grenader, helten fra Jørgen Moes barndomsindringer «I brønnen og i tjernet».

Tenk, så underlig gikk det til at en husmanns navn ble udødelig. Det lyder nesten som et eventyr, men Hans Grenader var virkelig nok. Det spesielle ved ham var at han var en original, og at han ble venn med en gutt som het Jørgen, og som senere ble en stor dikter og berømt mann. Da Jørgen Moe skrev «I Brønden og i tjernet. Smaahistorier for Børn», som tittelen var på førsteutgaven i 1850, glemte han ikke sin barndoms venn, husmannen

Ved Grenaderens stue

En husmann fra Ringerike ble vidt berømt
fordi han var den han var — og fordi
Jørgen Moe ble den han ble. —
Hans Grenader burde være
ærlig verdt en minnestein

For «Ringerike» av SVERRE NYMOEN

Hans — som var mer soldat enn husmann. Slik ble Hans Grenader berømt, og ennå i dag kan vi se ham ganske lys levende for oss. Det er bare å lese den vesle boken hvor han figurerer. Den kom forresten i ny utgave i 1963, til 150 års jubileet for Jørgen Moes fødsel.

Grenaderens ettermæle svever over plassen.

Så lenge det bodde folk der, kaltes plassen Hanserud. Også det minner om Hans Grenader, skjønt det bodde mange på plassen etter ham. Og når vi står ved restene av denne husmannsstua, så la oss like godt være klar over at den ikke er akkurat den samme som den Grenaderen bodde i. For den ble så dårlig at den måtte tas ned og settes opp igjen på nytt. Da ble den noe annerledes å se til. Etter det jeg er blitt fortalt fikk den blant annet nye vinduer og ny lafting. Men den ble reist på den gamle tomte, det meste av tømmeret kunne brukes om igjen, og størrelsen ble som før. Så i det store og hele ble den Grenaderens stue like fullt, bare i en litt fornyet utgave. I tradisjonen er det da også Hans Grenader som rår grunnen i Hanserud ennå. Hans ettermæle svever over den nedlagte plassen. Det er for å se hvor han bodde, at skoleklasser sommer etter sommer helt opp til vår tid, har gått veien også ned til Hanserud, når de har vært på tur til dikterprestens barndomshjem. Og den som nylig har lest «I brønnen og i tjernet», trenger ikke store fantasien før den forfalne stua forvandles til et lite hjem, hvor det ryker av pipa og tusler innenfor og lukker en øynene et øyeblikk, er det som om han Hans kommer ut på trammen...

Han ble også kalt Hans Bandhund.

Grenaderen var høy, skulderbred og rank som et lys. Og han hadde langt, drivende hvitt hår, som hang i en pisk nedover hans røde munderingstrøye.

Trøya var det synlige bevis på hans stolte grenader-tid. Etter den tiden ble han aldri bare en alminnelig husmann mere.

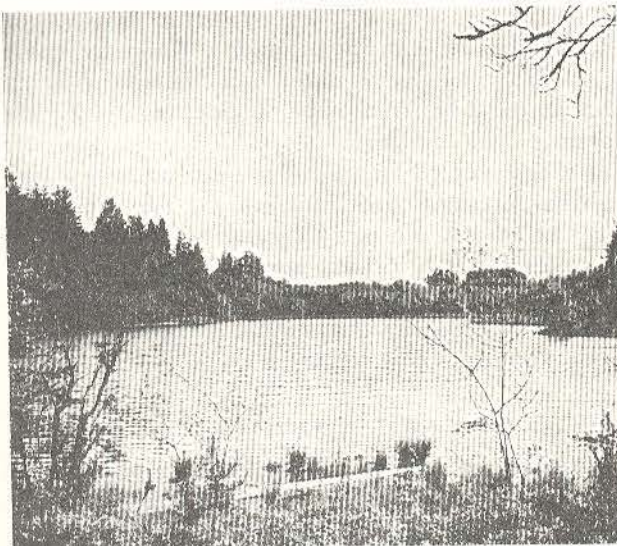
Når han gikk til og fra mellom husmannsplassen og gården, bar han alltid på sin venstre skulder en øks, som et gevær. Han gikk stiv og strunk, satte føttene uttillbens, og holdt takt som om sjersjanten marsjerte like i helene på ham og kommanderte: «Ett — to — ett — to ...»

Grenaderen gikk i gule skinnbukser, men brukte ikke bukseeler, og derfor var det alltid et «halvt kvarter» mellom trøya og bukseleiningen, der det sommer som vinter lyste inn på bare skjorten. På hodet hadde han en hatt som i kanten var rødbrun av slit. Hatten var vid oventil og smalere nede ved bremmen, og i pullen hadde den et søkk som var fullt av vann når det regnet. Hatten satt alltid litt på snei over venstre øre. Men hvis den satt *alt* for mye på snei, så sa folk: «I dag er han Hans Bandhund og gåsedammen hans på en kant begge to.»

Ja, folk kalte ham ofte for Hans Bandhund. Folk er oppfinnsomme slik. Men ellers kan det ikke nektes at Grenaderen kunne være både bisk og barsk. Når han snakket var det som han bjeffet og ville bite, sa folk. Det var visst bare Viggo Viking (som Jørgen Moe i denne boka kaller seg selv som gutt) som var av en annen oppfatning. For Viggo sa at Grenaderens røst minnet om tappenstrek og revelje, og fra den gangen av var gutten Grenaderens beste venn. Men han kunne da ta hardt i overfor gutten også, som den gangen Viggo holdt på å bli tatt av en gråbeinflokk. De vide skogene ned for Mo gård har nemlig ikke alltid vært så fredelige og ufarlige som i vår tid. For mindre enn 100 år siden var det ikke trygt for ulv der.

Ord å leve opp til.

Så var det en dag Viggo var med i tømmerkogen, sammen med hunden sin, «Alarm». Plutselig opp-

daget han at hunden var vekkt, og ikke lenge etter hørte han den tute og jamre. Viggo avsted, med Grenaderens øks — som han nappet med seg i farten — i neven. Og se — en ulv hadde kastet seg over «Alarm», mens tre andre stod omkring. Viggo skrek og styrtet med øksen løftet, og motvillig og snerrende trakk ulvene seg unna. I det samme kom Hans Grenader løpende etter, og rasende var han: «Gjorde jeg det rette, mørbanket jeg deg, din gutte-hvalp. Synes du det passer seg å ryke på en gråbeinflokk, for en unge som ikke er riktig tørr bak ørene ennå? Om de hadde ett deg levende, før du hadde fått sukk for deg, hva hadde du sagt da?» tordnet han.

«Da hadde jeg sagt», svarte Viggo og så bent på grenaderen: «En ting er skam, og det er å vise ryggen før det er slått retrett!»

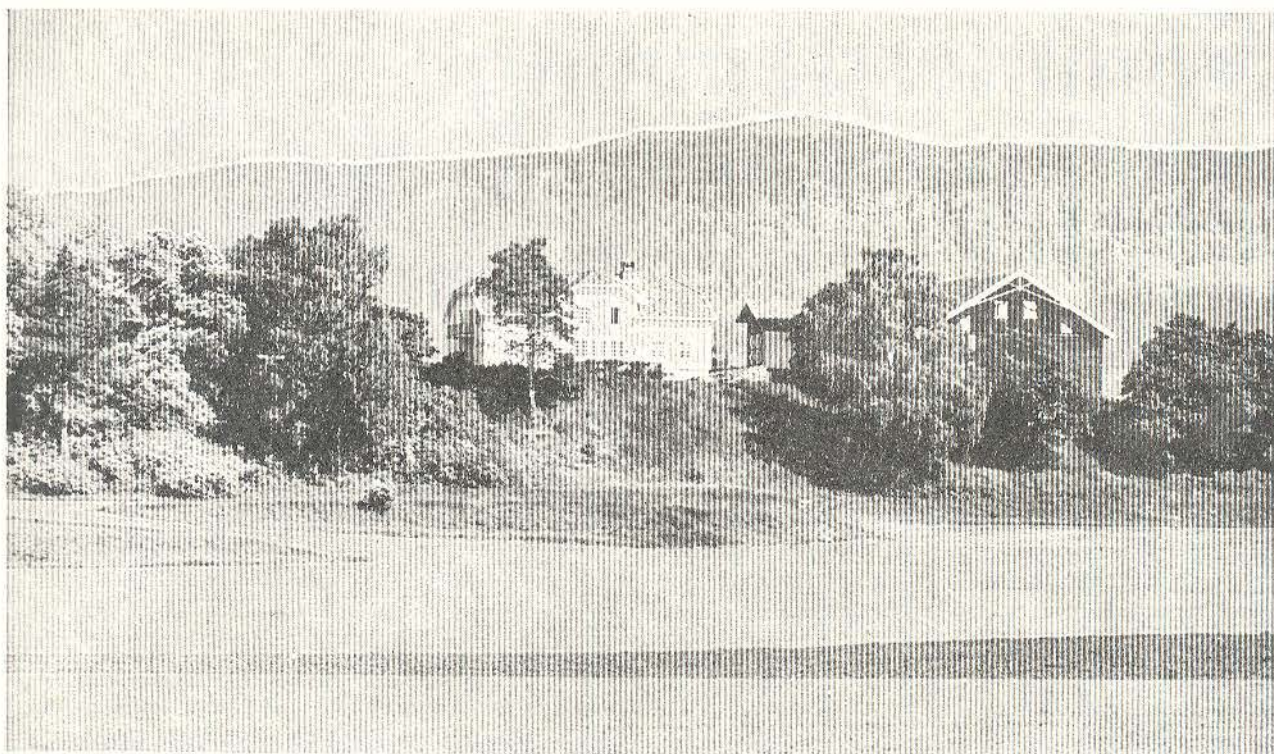
Og det var et svar etter Grenaderens hjerte. Det var ord å leve opp til. Ja, sant og si var det han selv som hadde lært Viggo de ordene, og Grenaderen selv hadde lært dem etter Prinsen av Gustenborg. Det vil si, egentlig het han prins Christian av Augustenborg, men Hans kalte ham alltid Prinsen av Gustenborg. Og det prinsen hadde sagt, det var lov og lære for Hans Grenader.

En annen gang fikk «Alarm» gjort gjengjeld for at Viggo berget livet hans den dagen. Det var den gangen Viggo gikk gjennom isen på et tjern ikke langt fra gården, Svarttjern som det heter i boka, eller Mo'stjern som det ofte kalles i dagligtale. «Alarm» tok den dyvåte luen som Viggo hadde mistet der han lå og kavet i vannet, og hunden satte avsted. Og hvem løp den til, av alle mennesker på gården? Jo, til Hans Grenader. Hans forsto straks hva som var på ferde, snappet et tau og satte avsted nedover mot tjernet, og fikk Viggo velberget opp. Men da hadde Viggo begynt å bli stiv av det iskalde badet. Hadde det ikke vært for «Alarm» og Grenaderen den gangen, så hadde Norge gått tapt av noe av sin fineste diktning. Jo, sannelig er ikke den redningsdåden alene grunn nok til å se på Hans Grenader med et spesielt godt øye!

Han visste noe som ikke alle vet.

Jo visst var han en original, men han var ikke dum. Slik vi møter ham i Jørgen Moes skildringer,

Svarttjern — eller Mo'stjern — som det fortelles om i boka «I brønnen og i tjernet». I dette tjernet gikk Viggo (Jørgen Moe som gutt) gjennom isen en vinter, og ble i siste liten reddet av Hans Grenader, som var blitt varslet av guttens hund «Alarm». Uten denne redningsdåd ville Norge ha tapt noe av den fineste diktning som her er skapt. Dåden alene burde være grunn mer enn nok til å reise Grenaderen en minnestein.

Slik en fra Grenaderens stue ser Jørgen Moes barndomshjem, Mo gård.

ser vi et menneske som rager opp over gjennomsnittet. Og ikke bare fordi han var 187 cm på strømpelysten. Når en riktig tenker etter, så var det ikke så rart at han ikke på nytt ville trekke i den grå husmannstrøya, — ikke etter at han hadde vært ute i verden og fått en rød munderingstrøye med gule oppslag. Han hadde vunnet en posisjon som han syntes var mer å trakte etter enn den han var født til. Hvis han ikke hadde vært av fattigfolk, ville han kanskje selv blitt offiser, ja — kanskje til og med general, for alt vi vet.

Istedet gjorde han det beste ut av tilværelsen, og levde så nær opp til sine uoppnåelige drømmer som mulig. Og når folk gjorde narr, så var det ikke annet å gjøre enn å bite fra seg.

Og han visste noe, som slett ikke alle vet, — ikke en gang alle som er temmelig høyt på strå. Han visste nemlig hva skam er. Som han sa til Viggo:

«Vet du hva prinsen av Gustenborgen sa da han holdt tale foran fronten? «En ting er skam,» sa han, «og det er å vise ryggen før det er slått retrett!» Nå vet du hva skam er, gutten min!»

Ikke vise ryggen, før det er slått retrett, ja — det er en god leveregell! Ikke bare ved fronten, men også

i den daglige strid. Ikke snu ryggen til vanskelighetene, problemene og prøvelsene, det var noe som Grenaderen husket. I det stykket stod han som et eksempel til etterfølgelse for alle.

Grenaderens stue kan neppe reddes, skjønt det har ikke manglet på velvilje fra eieren av gården. Han har til og med tilbudt en prektig tomt, for at stua kan flyttes fra den noe ubevoktede beliggenhet den nå har. Når det likevel ikke har lyktes å vekke interesse for en bevaring, skyldes det nok for en stor del at stua tross alt ikke er den opprinnelige Grenaderstua. Selv om ombyggingen ikke var stor, så var den likevel en ombygning.

Men en minnestein burde vel Grenaderen få, når stua blir borte. En stein som kan minne det fremtidige Rigerike om denne fargerike skikkelsen, som sammen med Store-Beate, Lille-Beate og Viggo Viking har gledet mange barn og voksne med, i mye over 100 år.

På steinen kan det stå som så:

*Her bodde
HANS GRENADER
Jørgen Moes originale
men gode barndomsvenn*

Sommerstemning

langs gamle seterstier og på gamle setervoller i Vikar

Fra Skarud snor seg nå en bred bilvei i krappe svinger oppetter den bratte lia mot «Brøttot».

Her står storskogen mørk og mektig med ranke graner like innpå, hvor enda storfuglens spill kan høres i vårnatta.

Oppe på dette vakre platået («Brøttot») stanser jeg og ser meg tilbake. Fjorden ligger blå og bred der nede i dalen med heimer og gårder på begge sider. Men bakenfor er det skog i blåne bak blåne.

Så vender jeg ryggen til bygda i dalen, og der ser jeg inn til Fjellia med den gamle eventyrskogen, og fjellrikets ruvende høyder.

Herfra går en krønglete sti mot de nedlagte gamle setervoller på Elsrudseter.

Stien er nesten bortgjemt av krikkel og størr, men det var den som i svundne tider førte bygdefolk til seters på bufarsdager.

Men i dag sees ingen tråkk av klover og skarp-skodde hester.

Med forundring jeg stanser og ser, en vakker liten tue av mørkegrønne blad har funnet sin grobunn på den stille sti. De rene hvite blomster liksom smiler og nikker mot solen og verden, en verden uten sorg eller savn. Dagen er mett av varme og vete som gir den næring til en fullmoden høst. Det finnes ingen uro og larm som kan knekke den spinkle stengel, ingen spade og spett som forderver og skjender denne skjønnet og prakt.

Den bare er her nå den eldgamle sti, den sender sin hilsen til deg som engang gikk her og lokket og sang på setersti. Lyngen rundt rabber og på tuer har den lyse vårgrønne farve og gir lia et islett av yrende liv. Humler svirrer omkring blant de lyserøde lyngblomster som gir den herligste smak av søtt. Inni mellom lyser en tue av linneablomstenes rosenrøde, ørsmå klokke.

Mens jeg går denne sti mot den gamle seter hører jeg gjøkens glade ko-ko. Den gir meg et løfte om solvarme dager og lune netter i ly av det ruvende fjell.

Og i fjelbakkens toner jeg tolker en sang om elskov og lek blant skogenes fugler og dyr.

I tider som svant var denne bekken det faste tilfluktsted for tørste kyr i solmettede dager. Men i dag er det bare spor av skogens kronede konge, som

nå råder grunnen alene. Ennskjønt der bortunder fjellet et sted finnes nok enda en konge i skogen. Det er ikke sjelden en skoggangsmann kan finne dens spor, et spor av brede labber i tykningen der naturen er vill og urørt.

Så er jeg fremme ved setervoll, jeg stanser igjen og tenker tilbake. Hit var det seterjenta lengtet i vinterens mørke og kulde. Dette var hennes og dyrenes bortgjemte sommerparadis. Livet her oppe gav helse og styrke. Ja det var vel luften fra snau-fjellets topper som gav dem deres styrke og mot.

På steinhella ved den stengte budør setter jeg meg ned og lytter, men nei det var ingen kuraut og bjelleklang jeg hørte, ei heller seterjentens lokk. Her er det naturen selv som står vakt ved gamle buer og ljøs.

Steinen ved fjøsdøra der kuene fant sin godbit både morgen og kveld er mosegrodd og nesten bortgjemt av tistler og bregner. Men setervollen er som før, med prestekrager og blåklokker som duver svakt i sommerbrisen.

Og rognen ved den morkne tømmervegg står saftig og grønn. Den får stå her nå i fred og ro, ingen sultne muler napper i dens grønne grener.

Jo — kanskje en høstdag med regn og tåke en langbent elgkalv kan finne ly og trøst ved den gamle tømmervegg og den grønne rogn som da har fått høstens blodrøde farve. Kanskje dyrets kropp durrer i redsel og skrekk over mennesket på rov etter mat. Kanskje måtte den stå og se sin stolte mor segne om for en drepande kule fra en bortgjemt post...

Om de gamle tømmervegger kunne fortelle, det ville vel bli både tårer og smil.

Kanskje en redd liten gjeterjente satt her og ventet på sine kyr mens lyn og torden raste over åser og nuter. Og i mørke høstkvalder hørte hun kanskje luskende bjørnelabber rundt bua, mens hun med sjelvende hender strevde med knusk og flint. For ilden var det eneste middel hun hadde mot reddåga og ukjente lyder i natta, ilden gav lys og trøst.

Det blir fullsommer som glir over til høst, og atter en dag går mine skritt på setersti.

Det anger av myr og fullmodne bær, og langs veien står kjempegraner hvor høstvinden hvisker i baret.

På Elsrudsetervollen står ennå den gamle Torstensrudbua med mosegrodd tak. Den bærer preg av gammel seterkultur og gjemmer mange gamle og kjære minner.

(Foto: Gunhild Hagen)

Et typisk trekk fra seterlivet i Adal i gamle dager. Seterjentene gikk på besøk til hverandre, og alltid med strikketøyet i handa. Dette er Berte Opperud som lå på Skortebekk, den første seteren når man er kommet opp den bratte Vikerlia. Berte er på besøk hos Gunbild Marie Smørud på Sandvikbua på Vikersetra.

(Foto: Thv. Opperud)

Den gamle seterveien oppover Vikerlia ligger mosegrodd og forlatt. Det høres ingen skrammel av kjerrehjul over stener og tuer. I dag er det en annen vei som lettvintere fører folk til fjells og seters. For her oppe finnes det enda en seter hvor mennesker og dyr lever i trivsel og harmoni den lyse sommer-tid. Her oppe i lia er et utsyn over dalen og fjorden som vekker en tanke på ham som diktet og skrev så vakkert om: ... dalen vår, der Sperillen går ...

Den er vakker denne bortgjemte dalen mellom koller og nuter, og Viker blir perlen av alle de

skjønne steder som her finnes. Opppe på høgda finner jeg minner fra barndommens dager, det er «Elferstubbens» historie som vi engang fikk høre av bestemor når vi sammen gikk her på setervei.

Under denne gamle trerota, som klorer seg fast rundt en bergknaus, fant de gamle et skjulested.

Her var det tørt, og igjen var det disse ting som for folk i gamle dager var verdifullt og nødvendig og måtte tas vare på og gjemmes. Det var knusken og flinten som var deres «skatt» under den gamle stubben. Uten dette kunne ikke den slitne tømmerhogger klare de harde vilkår her opppe. Uten dette ble det ingen «kaffetrøst» og varme til svette rygger...

Og her finnes krøttersti mellom tuer og knauser hvor graset og lyngen er frodig og grønt.

Mitt øre fanger lyden av bjelle og lokk, og i dag får jeg sitte i seterbu og spise den herlige seterkost.

Her på Opperudseter er det ingen mas og jag, og i disse harmoniske omgivelser finner vi Ingeborg og Anton som her på sin seter er den eldgamle tradisjon tro. Vi ønsker at de må få leve her i fred og ro i sin egen lille verden i mange, mange somrer fremover. For så kan vi som går forbi få glede oss over dette, det gir oss et pust av minner fra svundne tider på setervoll...

Min vei går videre mot vest, men her er det noe som er borte av alt dette som gav naturen her inne det romantiske skjær. Her snor seg nå en vei, hvit og bred, den skjuler alle de morkne små bruer og rare stene som engang fantes her. Det er bare igjen et sårt lite minne om steinen som gjemte eventyret, dette forunderlige eventyret som skapte både forundring og skrekk. For her et sted fantes engang virkelig spor etter «jutulens» fot, i hardeste gråeste sten. Og med tanken på dette forferdelige store uhyre dro vi nok mangt et sjelvende sukk. For i barnets tanker, det kunne jo skje igjen, at «jutulens» tok en tur...

Høgt oppe i lia står Fiskekjenns-furua, omkranset av røsslyngens varme rødlilla skjær står den som en vaktpost, et fredet forunderlig minne.

Men enda en setervoll vinker i det fjerne, det er Viker-seter. I dag er her stilt, ingen lokk fra seterjentens lur... På den kjempestore stamme jeg setter meg og tenker, at denne vil ligge og minne om en storlagen tid som forsvant... Og over himmelen seiler hvite bitte små skyer mot fjellet som alltid vil ligge der mørkt og hemmelighetsfullt. Det vil lokke og kalle med nuter og urørte daler. Der finnes ingen bebyggelse og brede veier, der kan vi enda gå og søke og finne fred og ro i tanke og sinn...

Gunn.....

Ringeriks-Saga

RELIGIØS OG VERDSLIG
ORGANISASJON
i gamle dager

Av
ARNE B. BANG

For en del år siden skrev riksarkivar Asgaut Steinnes en bok om steder som heter Husby eller på gammelnorsk «Husebyar». Han viser i boken hvorledes disse stedene finnes spredt utover hele Norge, og må antas å ha fulgt Ynglinge-ettens (Haralds-ettens) vei fra Uppsala til Norges trone. Men stedene finnes ikke i de områder som hørte til den del av Eidsivatingslagen som lå vest for Mjøsa. Det er Toten og Land, som i gamle dager var øvre delen og det er Hadeland og Ringerike som var den ytre delen av det som kaltes Hada-fylket. I det første området finner vi Flikkehaug på Vestre Toten og i det andre området finner vi Flekshaug i Åsbygda på Ringerike. Stedsnavnet tydes «Fylkishaugr», og det er all mulig grunn til å anta at det på disse sentrale steder ble holdt halvfylkesting, hvor alle frie menn møtte opp for å ta del i forhandlinger og rettegang. Vi må kunne regne med at et slikt ting har vært ordnet og har hatt samme funksjon som tingene i Island, men vi kjenner ikke noe særlig til det. Til og med Eidsivatingsløven er stort sett gått tapt.

Det var Halvdan Svarte som organiserte Eidsivating en gang før 850. Vi kan vel også regne med at de landskaper vest for Mjøsa, som er nevnt ovenfor og som hørte til Eidsivatingslagen, opprinnelig må ha tilhørt Sigurd Hjorts rike. Halvdan Svarte giftet seg med Ragnhild Sigurdsdatter etter at Sigurd Hjort var død, og overtok vel den gang riket. Når det ikke er noe «Husebyar» i dette området, må man vel ha lov til å regne med at det var en tilstrekkelig god administrasjonsordning i området tidligere, og at denne er blitt beholdt. Spørsmålet er da om vi kan finne ut noe om hvor det ville ha vært «Husebyar», hvis det ikke hadde vært administrasjonssentra her før.

Skal vi forsøke å finne noe ut om dette, kan vi kanskje helst ta for oss den religiøse inndeling i hedensk tid.

Ser vi først på Haugsbygda, kan vi feste oss ved det gamle Vang, som tyder på at det har vært kultsted i det fri her. Dette har sikkert stått i nokså nær forbindelse med Sætrang og Haug. Vi kan vel i alle fall gå ut fra at det gamle Vang ikke har vært så langt fra disse stedene og fra Løken eller på gam-

elnorsk «Leikvin», som jo også må ha vært et samlingssted for folk i Haugsbygda. På den vestre siden av Randselven har vi gården Hov. Navnet tyder på at det har stått et hov her, og vi kan da antakelig trekke den slutningen at dette stedet er yngre enn Vang med kultsted i det fri. Det er mulig at man kan trekke en konklusjon til av dette, og det skyldes at ved et hov hadde man en øverste religiøs leder – hov-goden – som samtidig var den verdslige leder og høvding. Det kan derfor tenkes at Hov gård på et eller annet tidspunkt har overtatt Sætrangs plass som høvdingsete. Vi kan bare gjette på at dette har funnet sted den gang den danske konge-etten fra Leire på Sjælland utvidet sin makt i Norge. Sagaen forteller jo at Sigurd Hjort var av denne etten, og han har sikkert hatt sine danske forgjengere. Skulle antakelsen om Hov Gård være riktig, er vi i Haugsbygda kommet frem til to administrasjonssentra, som har fulgt etter hverandre, først Sætrang/Haug og senere Hov.

La oss så se på forholdene i Lunder. Blant kultnavn nevnes i litteraturen bare Hovland. Hovland antas å ha vært en eiendom som har tilhørt hovet, og det er sannsynlig at det er her, høyt og fritt med godt utsyn over bygda, at Hov-goden, høvdingen, har bodd. Selve kultstedet ser imidlertid ut til å ha ligget på den andre siden av Songa elv. Vi har her det gamle navnet Lundr, som går igjen i Lundesgård. Dette tyder på et kultsted i det fri. Vi vet at den eldste kirken i bygda lå her, og kjenner historien om kirkenøkkel som ble funnet av Herman Oppen og som nå er nøkkel for kapellet i Strømsåttbygda. Vi vet at etter gammel skikk ble de første kirkene ofte lagt der hovene var. Vi må da kunne anta at det har vært en sammenheng i kultdyrkelsen i Lunden, først med dyrkelse i det fri, senere ved hov til kristendommen overtar og det bygges kirke på samme sted.

Vi flytter over til Tyrstrand. Også her har det vært hov. Vi har gårdsnavnet Hovin, som tyder på at denne eiendommen må ha tilhørt hovet på stedet.

Det er interessant fordi det kanskje kan antas at skikken med å bygge hov kom til Norge i folkevandringstiden. Ved de nettopp avsluttede undersøkelser på Mære i Nord-Trøndelag fant man under

kirkegulvet rester av flere bygninger, og den eldste, som man også kan anta var det eldste hov på stedet, så ut til å datere seg tilbake til ca. år 400. Byggeskikken syntes å være den samme som ved Leire, og den danske innflytelsen synes altså å ha gått helt dit opp. Hvor hovet lå på Tyristrand, finnes det, så vidt vites, ikke noen tradisjon om. Kirkestedet er en mulighet, men kan noen hjelpe til med navn eller tradisjon, som kunne gi en nærmere stedsangivelse, ville forskerne sikkert være takknemlige for å få opplysning om dette. Kommer intet nytt fram, er det vel rimeligst å anta at hovet lå på Hovin, som da både var kultstedet og høvdingesetet.

Hopper vi nå opp til Ådal, finner vi ingen kultstedsnavn der. Vi har bygdeborgen ved Semmen, som må antas å vise til noen tettbebyggelse der allerede i folkevandringstiden. Det er allikevel mere rimelig å tro at det gamle kirkested i Vikar har vært bygdens kultsentrum. Selv om det ikke er noen tradisjoner om det, skulle det ligge nær å anta at vi har hatt samme utviklingen der som i Lunder, kultsted i det fri, senere et hov og til slutt kirken. Finnes det navn på stedet, som kunne styrke en slik oppfatning, ville det nok være av interesse å få kjennskap til dette.

Tar vi nå veien sydover igjen til Heradsbygda i Norderhov, finner vi et gammelt kultsted på Ve, som ligger nogenlunde i sentrum av dette landskapet. Her må det ha vært kultsted i det fri, og kanskje også tingsted. Høvdingesetet må ha vært på Veien.

Det gjenstår nå å se på Norderhov hovedbygd og Hole. Her kommer vi bort i virkelig store spørsmål. Det ser ut til at det har vært to riker på Ringerike i gamle dager. Når delingen er oppstått vites ikke. En indikasjon kan være at Norderhov (Njardarhov) kan være en eldre kultplass enn de hov som fantes i Hole. Skal man gjette på når delingen av Ringerike kan ha funnet sted, er det vel naturlig å tenke seg at det er omveltningene i folkevandringstiden som kan ha forårsaket delingen, slik at de gamle høvdingar har klart å beholde den nordre delen, mens den søndre delen er blitt tatt av de innvandrende danske slekter, som har opprettet Frøy og Frøyas hov. Frøy og Frøya var i nordisk mytologi barn av Njård. Den slekten som er blitt sittende i Norderhov kan tenkes å være av dem som har navnene Ring og Dag og som Alfhild Ringsdatter fra Ringerike tilhørte, hun som ble en av Harald Hårfagres hustruer. Vi må vel også kunne anta at Dag Ringsønn som opptrer på Olav den Helliges side i Stiklestadslaget tilhører samme etten. Den eldste i etten kan da antas å ha hatt embedet som hov-gode på Njardarhov, men kanskje ikke kongeverdighet på Sigurd Hjorts tid. Det ser ut til at Sigurd Hjort har vært konge over i alle fall både Ringerike og Hadeland.

Grensen mellom Hole og Norderhov må man kunne anta, er eldgammel. Den gjør noen rare bøyninger. På østsiden av Steinsljoorden er årsaken klar. Her er det Steinssetera som tillegges Hole. Ved Storelven er det et område på vestsiden som tilhører Hole. Her er gården Røssholmen, «Hestehavnen». Kanskje vi kan trekke den slutningen at området har hørt inn under Frøyshov, for ved siden av fruktbarhetssymbolet grisen, var hesten også et kult-dyr i Frøystroen, men det måtte være Fakser.

Det er nokså naturlig å tenke seg at det gamle sentrum på Ringerike lå ved Norderhov, men det er meget som taler for at det er ved det gamle Helgeland at man finner det eldste kultstedet. Skulle man peke ut en bestemt plass for det opprinnelige kultsted i det fri, ligger det nær å tenke seg området ved Hole kirke, hvor man også skulle kunne tenke seg et tingsted der hvor prestegården nå ligger.

Et gammelt navn på området ved elven er Streituland. Dette har vært tydet som «Stridlandet», altså et sted hvor det har stått et stort slag, men det er kanskje ikke så sikkert. En strætar betyr en rekarfant. Det er det elven er på denne strekningen nedenfor Busund. Den har gjennom årene gravd og lagt opp og gått i store svingninger. Her er en rekke gamle løp og løker. Det er nok riktig at våre forfedre sloss overalt hvor de kunne komme til, men i dette tilfelle kan det kanskje være landskapet som har gitt navn til området ovenfor Storelvens utløpsos i Tyriljoorden.

Det er lite vi vet om den fruktbarhetskultus som ligger bak dyrkelse av Njård, Frøy og Frøya. Det er helt på det rene at høvdingen også var øverste prest. Dette skal vi ikke glemme når vi tenker på Sigurd Syr. Syr var et av Frøyas tilnavn. Tilnavnet finnes også brukt av andre i Ynglinge-etten. Når Olav Trygvasson kristnet Sigurd Syr, Åsta og antagelig primsignet Olav Haraldssønn, senere den hellige som ble endelig døpt i Frankrike, var det ikke bare kongen som ble kristnet, men dyrkelsen av Frøya, som da hersket i religiøs henseende på Ringerike, mistet sin yppersteprest. De fleste av folket gikk nok sikkert etter dette også over til kristendommen.

Så tilbake til den verdslige organisasjon i Hole og Norderhov. I Norderhov synes saken svært klar. Vi ser av senere betegnelser på de enkelte deler av Norderhov at området omkring Norderhov kirke kaltes for «Hovedsognet». Vi vet jo også at de faste rettslige ting gjennom århundrene har fulgt gårdene i umiddelbar nærhet av Norderhov kirke.

Når det gjelder Hole, vet vi mindre. Vi kjenner til at det rettslige ting ut igjennom årene ble holdt på By. Det kan være spørsmål her om ikke «By» kan oppfattes som et av de vanlige «husebyar», som etter hvert ble opprettet på andre steder i Norge. Asgaut Steinnes peker på at innimellom, og i passe avstand fra husebyer, lå det gårder med navn sammensatt

med gudenavnet «Ull», som kunne oppfattes som sekundære administrasjonssteder. I Hole ligger Ullern og By sammen, og dette kan kanskje bestyrke tanken om at det verdslige administrasjonssted lå her.

Til slutt vil jeg gjerne nevne at Hole og Norderhov var delt i «fjerdinger». Fra opprettelsen av skolevesenet omkring 1740 har vi bevart navnene på samtlige kretser.

De fleste kjenner vel navnene på en del, men kanskje ikke på alle, så de gjengis her:

- a. *Østre Hole*: Holefjerdingen, Bønsnesfjerdingen, Ornesfjerdingen og Steinsfjerdingen.
- b. *Vestre Hole*: Ytre Strandfjerdingen og Tyristrand.
- c. *Norderhov Hovedbygd*: Hovedsognsfjerdingen, Vegårdsfjerdingen, Strandfjerdingen og Heradsfjerdingen.
- d. *Haugsbygda*: Vangsbygdsfjerdingen, Åsbygdsfjerdingen og Ulleråsfjerdingen.
- e. *Sogndalen*: Ytre Sogndalsfjerdingen, Midtre Sogndalsfjerdingen og Øvre Sogndalsfjerdingen.

- f. *Adalen*: Ytre Adalsfjerdingen, Søndre Adalsfjerdingen, Midtre Adalsfjerdingen og Nordre Adalsfjerdingen.

Som man ser er det i alt 20 fjerdinger eller «fjordunger», som finnes på Ringerike. Det kan kanskje senere bli anledning til å komme tilbake til denne oppdelingen, som peker bakover i tiden, og som kan ha hatt oppgaver og funksjon også før områdene ble skolekretser.

Litteratur:

1. Brøgger: Nordens Demring, Oslo 1962.
2. Heggstad: Gamalnorsk Ordbok, Oslo 1963.
3. P. A. Munch: Nørrønne Gude- og Heltesagn, Oslo 1967.
4. Jonas Ramus: Norriges Riges Beskrivelse, Kjøbenhavn 1715.
5. Steinhammer: Norderhov 1914, Kristiania 1914.
6. Steinnes: Husebyar, Oslo 1955.
7. Tveiten: Hole Herred, Kristiania 1914.
8. Foged Wiel: Beskrivelse av Ringerike År 1743, Hønefoss 1933.

Tlf. Sentralbord 22711

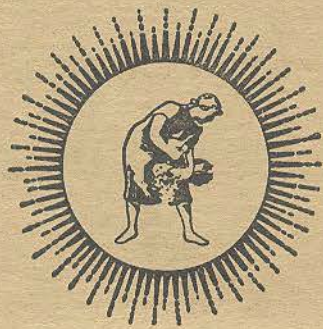

JERN - BYGNINGSARTIKLER

MALERVARER - KJØKKENUTSTYR

TEGLVERKSPRODUKTER

**Øl og
Mineralvann**

A.S HØNEFOSS BRYGGERI